

RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE

Inženierekonomikas un vadības fakultāte

Agita Doniņa

Doktora studiju programmas “Vadībzinātne un ekonomika” doktorante

TŪRISMA NOZARES DARBA TIRGŪ AKTUĀLĀS PROFESIONĀLĀS KOMPETENCES ATTĪSTĪBA AUGSTĀKAJĀ IZGLĪTĪBĀ

Promocijas darba kopsavilkums

Zinātniskās vadītājas:

profesore *Dr. oec.*
INGA LAPIŅA

profesore *Dr. paed.*
INETA LŪKA

RTU Izdevniecība
Rīga 2020

Doniņa, A. Tūrisma nozares darba tirgū aktuālās profesionālās kompetences attīstība augstākajā izglītībā. Promocijas darba kopsavilkums. Rīga, RTU Izdevniecība, 2020. 52 lpp.

Iespiests saskaņā ar RTU IEVF Ražošanas kvalitātes institūta Kvalitātes tehnoloģiju katedras 2020. gada 7. septembra sēdes lēmumu, protokola Nr. 22603-2/6.

<https://doi.org/10.7250/9789934225420>

ISBN 978-9934-22-541-3 (print)

ISBN 978-9934-22-542-0 (pdf)

PROMOCIJAS DARBS IZVIRZĪTS ZINĀTNES DOKTORA GRĀDA IEGŪŠANAI RĪGAS TEHNISKAJĀ UNIVERSITĀTĒ

Promocijas darbs zinātnes doktora (*Ph. D.*) grāda iegūšanai tiek publiski aizstāvēts 2020. gada 11. decembrī plkst. 10 Rīgas Tehniskās universitātes Inženierekonomikas un vadības fakultātē, Kalnciema iela 6, 209. auditorijā.

OFICIĀLIE RECENZENTI

Profesore *Dr. oec.* Elīna Gaile-Sarkane,
Rīgas Tehniskā universitāte, Latvija

Profesore *Dr. oec.* Iveta Mietule,
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Ph. D. Sanna-Mari Renfors,
Tūrisma biznesa pētniecības grupas vadītāja, Satakunta Universitāte, Somija

APSTIPRINĀJUMS

Apstiprinu, ka esmu izstrādājusi šo promocijas darbu, kas iesniegts izskatīšanai Rīgas Tehniskajā universitātē zinātnes doktora (*Ph. D.*) grāda iegūšanai. Promocijas darbs zinātniskā grāda iegūšanai nav iesniegts nevienā citā universitātē.

Agita Doniņa (paraksts)

Datums:

Promocijas darbs ir uzrakstīts latviešu valodā, tajā ir ievads, četras daļas, secinājumi un priekšlikumi, literatūras un avotu saraksts, 40 pielikumu, 17 attēlu, 27 tabulas, kopā 126 lappuses. Literatūras sarakstā ir 467 nosaukumi.

SATURS

DARBA VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS.....	5
1. TŪRISMA DARBA TIRGUS UN TAJĀ NEPIECIEŠAMĀS PROFESIONĀLĀS KOMPETENCES TEORĒTISKAIS IZVĒRTĒJUMS.....	17
2. AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS STUDIJU PROGRAMMAS UN TO PILNVEIDES TEORĒTISKIE ASPEKTI	19
2.1. Augstākās izglītības studiju programmas, to izstrādes un pilnveides būtiskākie aspekti un pieejas.....	19
2.2. Profesionālās kompetences attīstības pieejas studiju programmās	21
3. LATVIJAS AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS ATBILSTĪBA TŪRISMA NOZARES DARBA TIRGUS PIEPRASĪJUMAM	24
3.1. Tūrisma nozares augstākās izglītības raksturojums.....	24
3.2. Tūrisma nozarē aktuālās profesionālās kompetences noteikšanas un studiju programmu atbilstības novērtēšanas metodoloģija	24
3.3. Tūrisma nozarē nepieciešamās zināšanas un prasmes darba devēju skatījumā	27
3.4. Studiju virziena “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija” studiju programmu analīze	28
3.5. Latvijas augstskolu tūrisma nozares absolventiem piemītošo nodarbinātību veicinošo prasmju pašnovērtējums	29
3.6. Nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīguma un absolventu veiktspējas salīdzinājums.....	29
4. TŪRISMA NOZARES STUDIJU PROGRAMMU PILNVEIDE PROFESIONĀLĀS KOMPETENCES ATTĪSTĪBAI.....	31
4.1. Tūrisma nozares studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeja profesionālās kompetences attīstībai.....	31
4.2. Studiju programmu veidols profesionālās kompetences attīstībai	33
4.3. Pētījuma zinātniskā stipruma kritēriju raksturojums	37
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	39
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	44

DARBA VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS

Globalizācijas apstākļos pasaule piedzīvo straujas izmaiņas, kas ietekmē ne tikai sabiedrību, bet arī tautsaimniecības nozares, tādēļ svarīgi ir pielāgoties šīm pārmaiņām un būt gataviem rīkoties, domāt un plānot citādāk nekā iepriekš. Studējošajiem, jo īpaši ļoti dažādajā un strauji mainīgajā tūrisma nozarē, nepieciešamas daudzveidīgas zināšanas un prasmes. Lai spētu piedāvāt attīstīt nepieciešamo kompetenci, ir jāmainās arī izglītībai. Šādi jau 2008. gadā proponēja pasaules vadošo augstskolu mācībspēku un tūrisma nozares uzņēmēju “Tūrisma izglītības nākotnes iniciatīva” (*TEFI*) tīklojuma pārstāvji (*Sheldon u. c.*, 2008).

Tūrisma izglītības sarežģīto dabu nosaka tūrisma nozarē ietilpstošo sektoru daudzveidība. Šajā promocijas darbā ar tūrisma nozari tiek saprasts un pētījumā lietots Tūrisma likuma (1998) 1. pantā iekļautais skaidrojums, ka tā ir “tautsaimniecības nozare, kuras uzdevums ir tūrisma pakalpojumu sagatavošana un sniegšana”. Pētījumam izvēlētas ekonomiskās darbības no *NACE* 2. red., kas tieši saistītas ar tūrismu, proti, **izmitināšana viesnīcās un līdzīgās apmešanās vietās (*NACE I 55*), ēdināšanas pakalpojumi (*NACE I 56*) un ceļojumu biroju, tūrisma operatoru rezervēšanas pakalpojumi un ar tiem saistīti pasākumi (*NACE N 79*)**, kas darbā definēti kā tūrisma nozares sektori.

Promocijas darba aktualitāti noteica nepieciešamība pilnveidot augstāko izglītību Latvijā, lai veicinātu absolventu nodarbināmību un nodarbinātību. Ar nodarbinātību tiek saprastas darba iegūšanas iespējas (*Harvey, Bowers-Brown*, 2003), savukārt nodarbināmību raksturo nepieciešamās profesionālās kompetences esamība (*Knight, Yorke*, 2004), kas ir šī darba pētījuma objekts.

Darba teorētiskais un metodoloģiskais pamatojums

Var uzskatīt, ka virzība uz darba tirgus vajadzībās balstītu augstāko izglītību Eiropas valstīs sākās ar Boloņas procesu 1999. gadā, kam sekoja virkne dokumentu un vadlīniju. Neskatoties uz jau vairāk nekā 20 gadu ilgo procesu, joprojām 48 dalībvalstu, tajā skaitā Latvijas, dienaskārtībā ir augstākās izglītības un darba tirgus sinerģijas veicināšana (*European Commission/EACEA/Eurydice*, 2018, 2, 17). Par nepieciešamību veikt paradigmatiskas izmaiņas sadarbībā starp augstskolām un nozari tiek runāts gan vienā no visdetalizētākajiem pēdējā laika pētījumiem – profesora Vilsona (*Wilson*) 2012. gadā publicētajā pētījumā (*Wilson*, 2012, 23), gan arī citu autoru darbos (*Rakovska u. c.*, 2014; *Trencher u. c.*, 2013, 4). Īpaši aktuāli tas ir tūrisma nozares augstākajā izglītībā, ņemot vērā nozares daudzveidību un starptautisko raksturu. Par nepieciešamību veidot augstākās izglītības studijas tā, lai tajās absolventi varētu sagatavoties darbam nozarē, ir pārliecināti arī daudzi pētnieki (*Cranmer*, 2006; *Haasler*, 2013; *Hesketh*, 2003; *Minocha u. c.*, 2017; *Rae*, 2008), kuri savos pētījumos konstatējuši neatbilstību starp darba tirgus vajadzībām un augstskolās apgūstamo profesionālo kompetenci. Arī Latvijā veiktajos dažādu nozaru un starpnozaru pētījumos norādīts, ka nepieciešams pilnveidot augstāko izglītību, turklāt tas jāveic, mainot gan studiju saturu, gan kvalitāti. Par to savos pētījumos raksta Veronika Bikse, Baiba Rivža, Ieva Brence, Inga Lapiņa un citi (*Bikse, Riemere*, 2013; *Bikse u. c.*, 2013; *Lapiņa u. c.*, 2017; *Rauhvargers*, 2010). Vienlaikus zinātnieku kritika ir vērsta uz nodarbināmības veicināšanas stratēģiju un instrumentu trūkumu

augstākās izglītības iestādēs (Haasler, 2013; Minocha u. c., 2017). Vairāki mūsdienu zinātnieki (Alsubaie, 2016; Ornstein, Hunkins, 2009, 15; Suñé, Urquiza, 2016) uzsver nepieciešamību izstrādāt sistēmiskas studiju programmu izveides vadlīnijas vai modeļus, kuru efektīvas īstenošanas rezultātā varētu sasniegt nepieciešamos rezultātus.

Profesionālās kompetences termins kā augstākajā izglītībā apgūstamo zināšanu un attīstāmo prasmju kopums ienācis salīdzinoši nesen. Viens no pētniekiem, kas visvairāk pievērsies kompetences un tās attīstīšanas nepieciešamības skaidrošanai, ir profesors Martins Mulders (Nīderlande). Atbilstoši gan viņa uzskatam, gan citu autoru viedokļiem un starptautisko organizāciju pētījumiem autore promocijas darbā pieņem izpratni, ka kompetenci veido trīs savstarpēji papildinoši elementi – zināšanas, prasmes, attieksme un vērtības (Mulder, 2014; OECD, 2016). Zināšanas ir cilvēka domāšanas procesa rezultāts, kas rada subjektīvu secinājumu (Bolisani, Bratianu, 2018; Fajrianii u. c., 2018; Nonaka, Takeuchi, 1995, 87). Savukārt prasmes, kas ir apgūta spēja sasniegt iepriekš noteiktus, vēlamus rezultātus, to labākai izpratnei un lietošanai tiek dalītas speciālajās jeb profesionālajās prasmēs un vispārējās jeb nodarbinātību veicinošās prasmēs. Par profesionālajām tiek uzskatītas tehniskas un administratīvas prasmes, savukārt nodarbinātību veicinošās prasmes ir vispārējās un nav saistītas ar konkrētu darbu vai arodu.

Vairāki autori (Dhiman, 2012; Lūka, 2015; Sisson, Adams, 2013; Zehrer, Mössenlechner, 2009; Wang u. c., 2009;) pēdējos 20 gados ir mēģinājuši rast atbildi – kāda ir darbam tūrisma nozares uzņēmumos nepieciešamā profesionālā kompetence. Pētījumi veikti dažādos reģionos, un visos ir secināts, ka tūrisma nozarē īpaši nozīmīgas ir vispārējās jeb nodarbinātību veicinošās prasmes. Viens no visaptverošākiem ir EK 2016. gada ziņojums par tūrisma izglītības plānošanu un rezultātiem (EC, 2016), kurā atzīmēts, ka darba devēji vairākos tūrisma nozares sektoros par būtiskākām uzskata vispārējās prasmes. Ziņojuma secinājumos teikts, ka uzņēmēji īpaši uzsver pastāvošo prasmju, īpaši vispārējo prasmju, nepietiekamību un norāda uz nepieciešamību veicināt to pilnveidi. Tas pilnībā saskan ar promocijas darba pētījuma rezultātiem, tādēļ var pieņemt, ka ne tikai Latvijā, bet visā Eiropā tūrisma nozarēs būtiskākās ir vispārējās jeb nodarbinātību veicinošās prasmes.

Arī Latvijā ir veikti pētījumi par atsevišķās nozarēs vai profesijās nepieciešamo kompetenci, kas var veidot pamatu attiecīgas augstākās izglītības studiju programmu izveidei (Lapiņa u. c., 2015; Nikitina, Lapiņa, 2018). Līdz šim gan nav veikts visaptverošs profesionālās kompetences novērtējums tūrisma nozarē. Viens no nesenākajiem ir pētījums, ko veikušas Vidzemes Augstskolas pētnieces. Šajā pētījumā, pamatojoties uz 44 intervijām, iezīmētas nozarē nepieciešamās prasmes un attieksmes (Veliverronena, Grīnfelde, 2018).

Konstatējot pastāvošu neatbilstību, promocijas darbā meklētas iespējas pilnveidot augstāko izglītību, lai mazinātu neatbilstību un tādējādi veicinātu absolventu nodarbināmību. Tam nepieciešams izprast gan studiju programmu izveides pieejas, gan zinātnieku izstrādātās pieejas nodarbināmības veicināšanai tajās. Izvērtējot dažādas pieejas, autore kā atbilstošākās atzīmē divas – rezultātos balstītas un procesā balstītās studiju programmas pieejas. Abu šo pieeju integrēts redzējums ir pamatā autorei izstrādātajai studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieejai. Ar studiju programmu veidošanu saistītu aspektu izvērtējums balstīts uz J. F. Bobita (Bobbitt, 1918) un W. H. Kilpatricka (Kilpatrick, 1918), G. Smita un C. Kupera

(Smith, Cooper, 2000), L. R. Latuka un J. S. Starka (Lattuca, Stark, 2009), A. Orsteina un F. Hunkinsa (Ornstein, Hunkins, 2004, 2009, 2018), G. O'Neilas (2015), M. Janga (Younga, 2008, 2013, 2014, 2015), L. Vilahana (Wheelahana, 2010, 2015), R. Petkutes (Petkute, 2016) u. c. autoru darbiem. Izglītība ir reglamentēta nozare, kuras darbību un attīstību lielā mērā nosaka Latvijas Republikā spēkā esošie normatīvie akti, kā arī ES un citu institūciju izstrādātie dokumenti, tāpēc darba teorētisko aspektu izvērtējumā tie ir ņemti vērā kā zinātnieku viedokli papildinošs un iekļaujošs viedoklis.

Jāatzīmē, ka augstākās izglītības, tajā skaitā studiju procesa, pilnveides un vadības tēma nav daudzu autoru izpētes objekts Latvijā. Veiktie pētījumi vairāk saistīti ar studējošo zināšanu izvērtēšanu (Anohina-Naumeca, 2018) un profesionālās kompetences izpēti (Pauna, 2001; Zvanguzhinova, 2017; Nikitina, Lapiņa, 2018). Studiju procesa pilnveide daļēji analizēta K. Oganisjanas (2010) promocijas darbā, kas vērsts uz uzņēmības veicināšanu. Izglītības vadībā nozīmīgākie pētījumi, kas atspoguļoti promocijas darbos, ir par mācību un kompetenču pārvaldības risinājumu izstrādi (Judrups, 2017) un absolventu nodarbināmības veicināšanas vadīšanu (Līce, 2019).

Šis pētījums sniedz izpratni par tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamo profesionālo kompetenci. Autores izstrādātā studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieeja dod iespēju veidot vai pilnveidot studiju programmas sistēmiski un secīgi. Izveidotais studiju programmu veidols, tajā ieviešot papildu sastāvdaļas – studiju papildu aktivitātes un nozares sadarbības programmas aktivitātes, paplašina un daudzveidīgo zināšanu apguvi un prasmju attīstību.

Pētījuma problēmu noteica praksē novērotā neatbilstība starp augstākās izglītības studiju programmās attīstāmo profesionālo kompetenci un tūrisma nozares darba tirgus vajadzībām. Zinātnieku izstrādātās, kā arī pasaules, tajā skaitā Eiropas, starptautisko un valstu nacionālo institūciju paustās rekomendācijas nodrošināt nozaru darba tirgū pieprasītu augstāko izglītību šobrīd sekmīgi īstenot ir problemātiski, jo 1) nav identificēta tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamā profesionālā kompetence, 2) nav veikts augstskolās apgūstamo tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamās profesionālās kompetences apkopojošs un salīdzinošs novērtējums, 3) nav izstrādāta pieeja, kā sistēmiski un mērķtiecīgi izstrādāt un pilnveidot studiju programmas, paredzot aktuālās profesionālās kompetences attīstīšanu, un 4) nav izstrādāta pieeja, kas ļautu profesionālo kompetenci attīstīt daudzveidīgi un integrēti.

Promocijas darbā formulētie pētījuma jautājumi

1. Kāda profesionālā kompetence nepieciešama tūrisma nozares darba tirgū Latvijā?
2. Kā Latvijas augstākās izglītības studiju programmas atbilst tūrisma nozares darba tirgus pieprasījumam?
3. Kā absolventiem piemītošās nodarbinātību veicinošās prasmes atbilst tūrisma nozares darba tirgus prasībām?
4. Kāda pieeja studiju programmu izveidē vai pilnveidē varētu veicināt tūrisma nozarē nepieciešamās aktuālās profesionālās kompetences attīstību?

Pētījuma objekts

Tūrisma nozares darba tirgū aktuālā profesionālā kompetence.

Pētījuma priekšmets

Profesionālās kompetences attīstība un tūrisma nozares augstākās izglītības pilnveide.

Pētījuma mērķis

Pamatojoties uz tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamo zināšanu un prasmju nozīmīguma novērtējumu un to attīstības iespēju augstākajā izglītībā izvērtējumu, izveidot tādu studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeju, kas dotu iespēju studējošiem attīstīt darba tirgus prasībām atbilstošu profesionālo kompetenci.

Mērķa sasniegšanai definētie uzdevumi

1. Novērtēt situāciju pasaules, īpaši – Latvijas, tūrisma nozarē un tās darba tirgū.
2. Izanalizēt profesionālo kompetenci veidojošo sastāvdaļu – zināšanu un prasmju teorētiskos aspektus.
3. Izpētīt augstākās izglītības studiju programmas izstrādes un pilnveides teorētiskos aspektus.
4. Novērtēt studiju papildu aktivitāšu teorētiskos aspektus un to izmantošanas praksi dažādu valstu augstskolu studiju programmās.
5. Apzinot tūrisma nozares darba devēju viedokli, noteikt nozarē nepieciešamo profesionālo kompetenci.
6. Izvērtēt studiju virzienā “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija” īstenoto studiju programmu atbilstību tūrisma nozares darba tirgus vajadzībām Latvijā, pamatojoties uz definētajiem studiju rezultātiem un augstskolu tūrisma nozares absolventu nodarbinātību veicinošo prasmju pašnovērtējumu.
7. Salīdzināt nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīguma novērtējumu un absolventu pašnovērtējumu.
8. Izveidot pieeju studiju programmu pastāvīgai pilnveidei, ieviešot iespējas profesionālās kompetences daudzveidīgai attīstībai.

Pētījuma hipotēze

Ja studiju programmas veidolā tiek iekļauti papildu elementi un tie tiek veidoti un īstenoti, izmantojot izstrādāto pastāvīgās pilnveides pieeju, tiek veicināta studējošo profesionālās kompetences daudzveidīga attīstība atbilstīgi tūrisma nozares darba tirgus prasībām.

Aizstāvamās tēzes

Apkopojot promocijas darba izstrādes laikā gūtās teorētiskās atziņas un empīriskā pētījuma rezultātus, aizstāvēšanai ir izvirzītas vairākas tēzes.

1. Latvijas tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamo zināšanu un prasmju analīze norāda uz nodarbinātību veicinošām prasmēm kā nozarē būtiskāko profesionālās kompetences sastāvdaļu.

2. Latvijas augstākās izglītības tūrisma nozares studiju programmu izvērtējums un absolventu pašnovērtējums atklāj neatbilstību starp studijās attīstāmām nodarbinātību veicinošām prasmēm un darba tirgus vajadzībām.
3. Pastāvīgas pilnveides pieejas ieviešana ļauj apzināt tūrisma nozares darba tirgus aktuālās vajadzības un nepieciešamās profesionālās kompetences attīstību ietvert studiju programmu izveidē un turpmākajā pilnveidē.
4. Studiju programmas veidolā iekļautas un vadītas studiju papildu aktivitātes un nozares sadarbības aktivitātes ir papildu iespēja studējošajiem attīstīt un demonstrēt profesionālo kompetenci atbilstoši tūrisma nozares vajadzībām.

Pētījuma metodes

Promocijas darba mērķa sasniegšanai veikta jaunāko vadībzinātnes, profesionālās kompetences, augstākās izglītības studiju programmu izveides, kā arī pētījuma metodoloģijas teorijas literatūras analīze. Darbā izmantots attiecīgajos normatīvajos aktos noteiktais definējums un regulējums, kā arī veikta statistikas datu analīze.

Tūrisma nozarē nepieciešamās profesionālās kompetences noteikšanai veikta datu triangulācija – dokumentu analīze (darba sludinājumi), nozares darba devēju strukturēta aptauja un intervijas ar darba devējiem. Absolventiem piemītošo nodarbinātību veicinošo prasmju izvērtējumam veikta Latvijas augstskolu tūrisma nozares studiju programmu absolventu strukturēta aptauja. Savukārt tūrisma nozares studiju programmu atbilstības novērtējums pamatots dokumentu analīzē (augstskolu izveidoto pašnovērtējumu un studiju programmu novērtēšanas komisiju kopīgo atzinumu analīzē).

Datu apstrādē un analīzē izmantotas gan aprakstošās statistikas rādītāji (centrālās tendences rādītāji un variācijas rādītāji), gan sekojošas secinošās statistikas metodes:

- atšķirību noteikšanai starp nozares sektoriem izmantots Kruskala–Vallisa H tests;
- iekšējās saskaņotības pārbaudei – Kronbaha alfa koeficients;
- datu atbilstība normālajam sadalījumam – Kolmogorova–Smirnova tests;
- prasmju un zināšanu proporcijas salīdzinājumam darba sludinājumos – binomiālais sadalījuma tests;
- atšķirības starp divām neatkarīgām grupām, ja atkarīgais mainīgais ir mērīts kārtas skalā – Manna–Vitnija U tests;
- nozīmīguma veikspējas analīzei – IPA metode;
- hipotēžu pārbaudei – Fišera φ kritērija pārbaude.

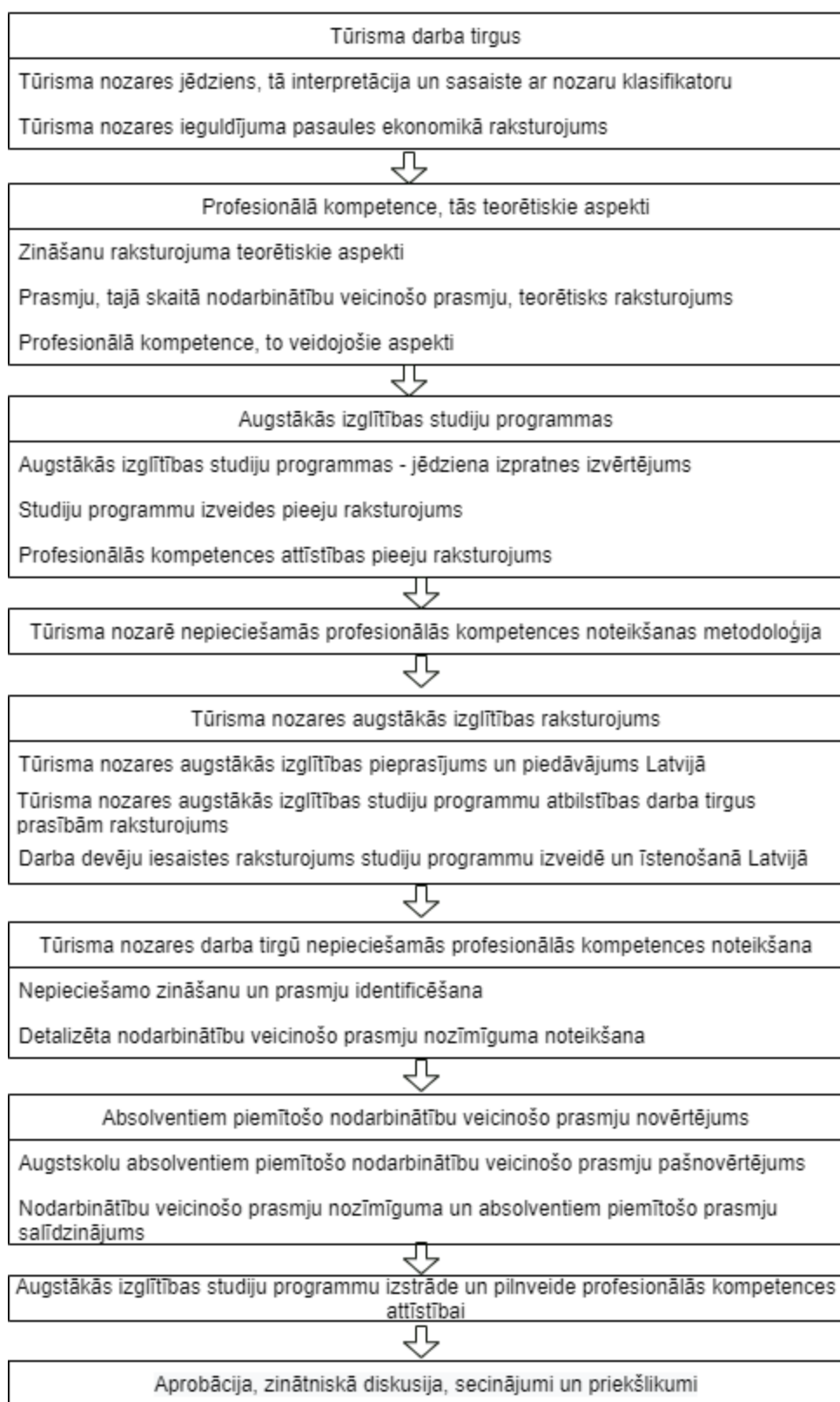
Izstrādātās studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieejas un studiju programmas veidola validācijai veiktas individuālas daļēji strukturētās ekspertu intervijas.

Pētījuma instrumenti

Office Excel 2013 versija, *IBM SPSS Statistics* programmatūras 22. versija, *Stata/MP* programmatūras 14. versija.

Pētījuma loģika

Pētījuma loģisko struktūru nosaka pētījuma mērķis un pētniecības soļu loģiskā secība. Promocijas darba loģiskā struktūra redzama 1. attēlā.

1. att. Pētījuma loģika.

Pētījuma ierobežojumi

Ņemot vērā promocijas darba autores rīcībā esošos resursus, autore noteikusi vairākus pētniecības lauka ierobežojumus:

- 1) pētījumā iekļautais studiju virziens atbilstoši šobrīd spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem lietots tikai kā radniecīgu studiju programmu apkopojošs termins, kura darbība detalizētāk šajā darbā nav analizēta;
- 2) autore darbā analizējusi tikai tās Latvijas Republikā īstenotās augstākās izglītības studiju programmas, kas pētījuma veikšanas brīdī bija akreditētas studiju virzienā “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija”, savukārt nav analizētas studiju programmas, kas akreditētas kādā citā studiju virzienā vai kurās tūrisms un/vai viesmīlība tiek apgūta kā specializācija;
- 3) tūrisma nozares raksturojums un nodarbinātības struktūras analītiskais apskats veikts par šādiem tūrisma pakalpojumu sniegšanas uzņēmumiem: izmitināšana (*NACE* 2. red. I55), ēdināšanas pakalpojumi (*NACE* 2. red. I56) un ceļojumu biroju, tūrisma operatoru un citi rezervēšanas pakalpojumi un ar tiem saistītas darbības (*NACE* 2. red. N79); nav analizēti citi sektori, kas Latvijas ekonomikā statistiski ir mazāk nozīmīgi;
- 4) Latvijā nav statistikas par tūrisma virziena absolventiem, kas strādā nozarē, kā arī nav datu par to, cik augstskolu absolventu pēc absolvēšanas izbrauc no valsts. Tāpēc nav iespējams precīzi noteikt ģenerālkopu. Par ģenerālkopu šajā pētījumā tiek uzskatīti grādu vai kvalifikāciju ieguvušo studējošo skaits augstskolās un koledžās izglītības tematiskajā grupā “Pakalpojumi”. Tā kā nav iespējams nodalīt tūrisma nozares studiju programmu apguvušo absolventu skaitu no pārējiem, tad tiek pieņemts, ka iegūtie rezultāti ir ticami attiecībā pret iegūto izglītību;
- 5) darbā nav ņemta vērā un nav analizēta 2020. gada krīzes ietekme uz tūrisma nozari kopumā un nodarbinātību tūrismā.

Promocijas darba zinātniskā novitāte

1. Pētījums par tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamo profesionālo kompetenci, detalizēti izvērtējot nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīgumu. Šāda apjoma pētījums Baltijas valstīs veikts pirmo reizi, un tas ir nozīmīgs gan tūrisma nozares struktūrā iekļauto profesiju kartes pilnveidei, gan augstskolām aktuālo nozares darba tirgus vajadzību iekļaušanā studiju programmu studiju rezultātos.
2. Atbilstoši tūrisma nozares vajadzībām definēta profesionālā kompetence kā zināšanu, speciālo un nodarbinātību veicinošo prasmju, kā arī vērtību un attieksmes savstarpēji papildinoša pastāvēšana, kas nepieciešama mērķtiecīgai un jēgpilnai konkrēta darba veikšanai un personas profesionālai attīstībai. Nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīgums uzsvērts, pamatojoties uz nozares darba tirgus vajadzībām.
3. Uzlabota pieeja studiju programmas pastāvīgai pilnveidei, ieviešot tajā šādus studiju programmas kā procesa pieejas aspektus:
 - studējošo līdzdalība, pilnveidojot savas nodarbinātību veicinošās prasmes;
 - daudzveidīgums studiju procesā, kur līdzās pastāv un mijiedarbojas gan augstskolas, gan paša studējošā plānotas un organizētas aktivitātes.

4. Definēts studiju programmas veidols kā koncepcija, kas ietver studiju mērķi, definētus sagaidāmos studiju rezultātus un to sasniegšanai nepieciešamās pamata elementus un papildu elementus. Tas paredz studiju programmu īstenošanas procesā ieviest studiju papildu aktivitātes un nozares sadarbības programmas aktivitātes.
5. Tūrisma nozares augstākās izglītības studiju programmu veidolā iekļauto elementu – studiju papildu aktivitātes un nozares sadarbības programma – organizēšana un īstenošana, kas dod iespēju novērtēt studējošā papildus attīstīto profesionālo kompetenci.

Pētījuma praktiskā izmantojamība

1. Tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamo zināšanu un prasmju izvērtējums ļauj iegūtos secinājumus izmantot, pilnveidojot tūrisma nozares struktūrā iekļauto profesiju karti, izstrādājot profesiju standartus, kā arī veidojot vai pilnveidojot tūrisma nozares studiju programmas Latvijas augstskolās.
2. Latvijas augstskolu tūrisma nozares studiju programmu absolventu nodarbinātību veicinošo prasmju pašnovērtējuma un darba tirgū nepieciešamo prasmju salīdzinājums ļauj, izvērtējot konstatētās neatbilstības, pilnveidot studiju programmas.
3. Izveidotā studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeja ļauj tās veidot vai pilnveidot sistēmiski, secīgi un atbilstoši aktuālām darba tirgus vajadzībām.
4. Izstrādātā studiju papildu aktivitāšu un nozares sadarbības programmas aktivitāšu plānošanas un īstenošanas shēma dod iespēju mērķtiecīgi vadīt studiju programmas veidola papildu sastāvdaļas konkrētās augstskolas studiju programmā atbilstoši tūrisma nozares darba tirgus vajadzībām ilgtermiņā.
5. Izveidots, ierosināts un saskaņots ar LZA Terminoloģijas komisiju termins *employability skills* latviešu valodā – nodarbinātību veicinošās prasmes (NVP) un termins *curriculum design* latviešu valodā – studiju programmu veidols.
6. Studiju programmas veidola un studiju programmas definējuma iekļaušana tiesību aktos ļautu viennozīmīgāki traktēt un lietot šos terminus.

Promocijas darba struktūra un apjoms

Promocijas darbu veido ievads, četras nodaļas, secinājumu un priekšlikumu daļa, kā arī izmantotās literatūras un avotu saraksts. Darbu papildina un paskaidro 40 pielikumu.

Promocijas darba struktūra veidota atbilstoši mērķim un uzdevumiem, darbam ir četras nodaļām.

Pirmajā nodaļā autore veic tūrisma nozares apskatu pasaulē un Latvijā, konstatējot tās nozīmīgumu tautsaimniecībā un prognozēto attīstību. Šajā nodaļā autore identificē, ka darba tirgus vajadzības bāzējās uz zināšanu un prasmju teorijās balstīto profesionālo kompetenci.

Otrajā nodaļā autore pēta augstākās izglītības studiju programmu izveides un pilnveides teoriju. Autore konstatē tūrisma nozares darba tirgus vajadzību nodrošināšanai nepieciešamo studiju programmu veidojošo sastāvdaļu nepieciešamību, kā arī izvērtē studiju papildu aktivitātes kā studiju programmas veidola sastāvdaļu, kur iespējams pilnveidot nodarbinātību veicinošās prasmes.

Trešajā nodaļā autore tūrisma nozarē strādājošo nepieciešamās profesionālās kompetences novērtējumam un patreizējās situācijas augstākās izglītības jomā izvērtējumam izvēlas pētījuma dizainu un izklāsta pētījuma veikšanas metodiku. Nodaļā tiek analizētas nozares darba devēju prasības darba tirgum, konstatējot, ka prasmes, jo īpaši, nodarbinātību veicinošās prasmes, tiek sagaidītas vairāk nekā zināšanas. Izvērtējot tūrisma nozares augstākās izglītības studiju programmu piedāvājumu, redzams, ka tas tikai daļēji atbilst nozares vajadzībām. Neatbilstību autore konstatē, salīdzinot nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīgumu darba devēju vērtējumā un absolventu prasmju veikspēju.

Ceturtajā nodaļā, pamatojoties uz pētījumā iegūtajiem rezultātiem, autore izstrādā augstākās izglītības studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeju un tajā ietilpstošo studiju programmas veidolu, kas ļauj studējošajiem studiju laikā daudzveidīgi attīstīt darbam tūrisma nozarē nepieciešamo profesionālo kompetenci.

Pētījuma rezultāti validēti, tos prezentējot starptautiskās zinātniskās konferencēs, praktiskās tūrisma nozares konferencēs, kā arī atspoguļoti publicētajos zinātniskajos rakstos.

Pētījuma rezultātu validācija un aprobācija

Pētījuma laikā iegūtie rezultāti ir atspoguļoti 12 publikācijās.

1. Donina, A., Lapiņa, I. (2020). Employability Skills: the Needs of Tourism Industry versus the Performance of Graduates. *Proceedings of the 24th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics: WMSCI 2020, September 13–16, 2020*. Orlando, Florida, U.S.A.: International Institute of Informatics and Systemics (indeksācija SCOPUS paredzēta līdz 2020. gada decembrim).
2. Doniņa, A., Svētiņa, K., Svētiņš, K. (2020). Class attendance as a factor affecting academic performance. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. *Proceedings of the International Scientific Conference, Vol. 6, May 22nd, 2020*. Rēzekne: Rezekne Academy of Technologies, pp. 578–594. <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/issue/view/140> (indeksācija paredzēta Thomson Reuters gada laikā).
3. Doniņa, A. (2020). Eiropas augstākās izglītības telpas attīstība atbilstoši nozaru darba tirgus vajadzībām. *60th International Scientific Conference of Riga Technical University: Proceedings* (raksts pieņemts publicēšanai).
4. Doniņa, A., Lingli, W., Luka, I., Ping, L., Ubbelohde, G. (2019). Chinese and Latvian tertiary tourism and hospitality education graduates' professional competence. *Acta Prosperitatis No 10*, 61.–86. lpp. ISSN 1691-6077 [EBSCO, ProQuest]. <https://www.turiba.lv/storage/files/10-acta.pdf>.
5. Doniņa, A., Rozīte, M., Vinklere, D. (2018). Latvia. In: *Hospitality and Tourism in Transition in Central and Eastern Europe: A Comparative Analysis*. (Ed. M. Vodenska). Cambridge Scholars Publishing, pp. 223–261. <https://www.cambridgescholars.com/hospitality-and-tourism-in-transition-in-central-and-eastern-europe>.

6. Bukovska, I., Doniņa, A. (2018). Staffing Challenges in the Restaurants in Riga. *Biznesa augstskolas Turība XIX starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums "Latvia 100: Expectations, Achievements and Challenges"*, 2018. gada 19. aprīlis. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 43.–56. lpp. [EBSCO, ProQuest]. <https://www.turiba.lv/storage/files/xix-conference-2018-final.pdf>. ISSN 1691-6069.
7. Donina, A., Grizāne, T. (2015). Tourism, research and education, *Acta Prosperitatis* No 6, 30.–52. lpp. ISSN 1691-6077 [EBSCO, ProQuest]. <https://www.turiba.lv/storage/files/6-acta.pdf>
8. Donina, A. (2015). The role of tourism and hospitality companies in ensuring an effective internship process, *Education, Culture and Society*. Vroclava, Polija 281.–290. lpp. ISBN 978-83-64358-07-4, doi: <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10001>. [ERIH, CEEOL; BazHum; Index Copernicus].
9. Donina, A., Luka, I. (2014). The Compliance of Tourism Education with Industry Needs in Latvia. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation. EJTHR Tourism Research*. Vol.5, Issue 3. Polytechnic Institute of Leiria, Portugal. 91.–120. lpp. [Web of Science, DOAJ, Latindex, Index Copernicus, Science Central Directories, CIRET DB]. http://www.ejthr.com/ficheiros/2014/Volume5/EJTHR_Vol5_3_Art5_Agita.pdf ISSN 2182-4916.
10. Donina, A. (2014). Significance of internship in tourism and hospitality education, *Daugavpils Universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums* Daugavpils Universitāte Akadēmiskais apgāds "Saule". 257.–263. lpp. ISBN 978-9984-14-702-4. https://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/978-9984-14-702-4_56%20konf%20kraj_B_Soc%20zin.pdf.
11. Luka, I., Donina, A. (2012). Challenges of tourism education: Conformity of tourism curriculum to business needs. *Academica Turistica. Tourism @ Innovation Journal*. Vol. 5, Issue1. University of Primorska, Faculty of Tourism Studies – Turistica: Annales University Press, Koper, 85.–112. lpp. ISSN 1855-3303. [indeksēts CAB International ter Nr. 20123336472 un CIRET datu bāzē]. http://econpapers.repec.org/article/prpjattij/v_3a5_3ay_3a2012_3ai_3a1_3ap_3a85-101.htm.
12. Niedritis, J. E., Luka, I., Donina, A. (2010). Developing students' leadership skills in tourism studies. *Biznesa augstskolas Turība konferenču krājums. XI starptautiskā zinātniskā konference "Cilvēks, sabiedrība, valsts mūsdienu mainīgajos ekonomiskajos apstākļos"*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 50.–61. lpp. ISSN 1691-6069. [EBSCO DB 65999328] <http://connection.ebscohost.com/c/articles/65999328/>.

Par promocijas darba galvenajiem rezultātiem nolasīti referāti vairākās starptautiskās zinātniskās konferencēs un semināros.

1. 2020.gada 16. oktobrī referāts "Extra Curricular Activities as a Complementary Element of Study Programmes – Problems and Challenges" Rīgas Tehniskās universitātes 61. starptautiskā zinātniskā tiešsaistes konferencē "Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship", SCEE'2020 (līdzautore Lapiņa I.)

2. 2020. gada 15. septembrī referāts “Employability Skills: The Needs of Tourism Industry versus the Performance of Graduates” WMSCI 2020 konferencē (līdzautore Lapiņa I.) (publicēts raksts).
3. 2020. gada 22. maijā referāts “Class attendance as a factor affecting academic performance” Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas 14. starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Society. Integration. Education” (līdzautori Svētiņa, K., Svētiņš K.) (publicēts raksts).
4. 2019. gada 17. oktobrī referāts “Eiropas augstākās izglītības telpas attīstība atbilstoši nozaru darba tirgus vajadzībām” Rīgas Tehniskās universitātes 60. starptautiskajā zinātniskajā konferencē (pieņemts publicēšanai raksts).
5. 2019. gada 26. aprīlī referāts “Chinese and Latvian tertiary tourism and hospitality education graduates’ professional competence.” Biznesa augstskolas Turība XX starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Cilvēkfaktors digitalizācijas laikmetā”. (līdzautori Lingli, W., Luka, I., Ping, L., Ubbelohde, G.) (publicēts raksts).
6. 2018. gada 26. oktobrī diskusija Igaunijas Uzņēmējdarbības Universitātes (Estonian Entrepreneurship University of Applied Sciences) organizētā starptautiskajā konferencē “Study Quality in Terms of Multiculturalism in the Baltic Countries” Tallinā, Igaunijā.
7. 2018. gada 3.–8. septembrī referāts “Inclusion of Relevant Competencies in the Expected Outcomes of Tourism and Hospitality Study Programmes: The Theory and Reality of Latvia” Eiropas Izglītības pētniecības asociācijas EERA organizētajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Inclusion and Exclusion, Ressources for Educational Research?”, the Free University of Bozen-Bolzano, Itālijā. (līdzautori Luka, I., Jurkane, E.) (publicēts izvērstais kopsavilkums).
8. 2018. gada 19. aprīlī referāts “Staffing Challenges in the Restaurants in Riga” Biznesa augstskolas Turība XIX starptautiskajā zinātniskajā konferencē (līdzautore I. Bukovska) (publicēts raksts).
9. 2014. gada 19.–21. maijā referāts “The Compliance of Tourism Education with Industry Needs in Latvia” (līdzautore Lūka, I.) Poznaņas Ekonomikas Universitātes organizētajā 2. starptautiskajā tūrisma, viesmīlības un rekreācijas konferencē Poznaņā, Polijā (publicēts raksts).
10. 2014. gada 9. – 11. aprīlī referāts “Significance of internship in tourism and hospitality education” Daugavpils Universitātes 56. starptautiskajā zinātniskajā konferencē (publicēts raksts).
11. 2010. gada 26. martā referāts “Developing students’ leadership skills in tourism studies” (līdzautori Niedrītis, J. E., Lūka, I.) BAT XI starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Cilvēks, sabiedrība, valsts mūsdienu mainīgajos ekonomiskajos apstākļos”, Biznesa augstskola Turība, Latvija (publicēts raksts).
12. 2010. gada septembrī referāts “Learning environment and study process as a tool for developing leadership skills: the case of Turība Business School, Latvia” ANO PTO TedQual programmas konferencē “The Role of Education in Developing Leaders for the Global Tourism Industry”, Šveicē.

13. 2009. gada 16.–17. oktobrī referāts “Challenges of Tourism Education: Emotions versus Business” (līdzautori Niedrītis, J. E., Lūka, I.) ANO PTO starptautiskajā konferencē “Higher Tourism Education: Issues and Practices”, Boloņas Universitāte, Rimini, Itālija (publicēts kopsavilkums, referāts pieejams tiešsaistē).

Promocijas darbs aprobēts nozares semināros, konferencēs un tikšanās gan Latvijā, gan pasaulē.

1. 2020. gada maijā–augustā – eksperte LDDK organizētajās diskusijās par tūrisma nozares profesiju kartes pilnveidi.
2. 2017. gada 25. septembrī referāts “Development of Life Skills: Case of Turiba University (Latvia)” Igaunijas Biznesa skolas un Haaga-Helia Universitātes (Somija) organizētā starptautiskā seminārā “Best Practice in Promoting and Extending Education/Industry Links in Tourism & Hospitality” Tallinā, Igaunija.
3. 2016. gada 26. septembrī referāts “Current Challenges in Tourism and Hospitality Studies: Case of Turiba University (Latvia)” Igaunijas Biznesa skolas un Haaga-Helia Universitātes (Somija) organizētā starptautiskā seminārā “Trends and Current developments in Education/Industry links” Tallinā, Igaunija.
4. ANO PTO Eiropas reģionālajā konferencē “Improving Competitiveness of Higher Tourism Education Institutions through Cooperation for Development Projects and Social Media Tools”, Portugāle, 2012.
5. 2012. gada aprīlī un maijā – eksperte (praktiskā aprobācija) Tūrisma un mārketinga vadības studiju programmu izstrādē un modernizēšanā V. A. Graicunas School of Management, Kauņā, Lietuvā.

1. TŪRISMA DARBA TIRGUS UN TAJĀ NEPIECIEŠAMĀS PROFESIONĀLĀS KOMPETENCES TEORĒTISKAIS IZVĒRTĒJUMS

Termins **tūrisma nozare** tiek plaši lietots, runājot par nosacīti nodalītu vienību, kas funkcionē visur, kur sastopams tūrisms. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka nepastāv vienots tūrisma nozares definējums (Lew u. c., 2005; Munar 2007). Promocijas darbā tiek izmantots akadēmiskā un praktiskā vidē plašāk lietotais apzīmējums **tūrisma nozare**, ar to saprotot visu analizēto tūrisma un viesmīlības sektoru kopumu, savukārt sadaļās, kur nepieciešams norādīt pētīto sektoru atšķirības vai līdzības, izmantots termins **tūrisma sektori**.

Tūrismam ir būtiska nozīme pasaules ekonomikā. Tiek lēsts, ka tūrisma nozares **kopējais** ieguldījums pasaules IKP 2019. gadā bija 8,9 triljoni ASV dolāri (7,94 triljoni eiro) (visi pārrēķini veikti atbilstoši LB valūtas kursam 2020. gada 1. jūlijā), kas veido 10,3 % no kopējā IKP (WTTC, 2019c). Tajā skaitā **tiešais** ieguldījums IKP 2018. gadā bija 2,750 triljoni ASV dolāru (2,465 triljoni eiro), kas ir 3,2 % no kopējā IKP. Savukārt Eiropā, kas ir viens no lielākajiem tūrisma reģioniem, 2019. gadā ieguldījums IKP veidoja 2 triljonus ASV dolārus (1,72 triljonus EUR). 2018. gadā tūrisma nozares kopējais ieguldījums Latvijas IKP veidoja 2,8 miljardus ASV dolāru (2,41 miljards EUR), kas ir 8,3 % no kopējā IKP (World Data Atlas, 2020).

Pasaules ceļojumu un tūrisma padomes (WTTC) prognozes rāda, ka ilgtermiņā tiešais un līdz ar to – arī kopējais tūrisma nozares ieguldījums turpinās palielināties. Izstrādātās prognozes liecina, ka 2029. gadā **kopējais** ieguldījums IKP pasaulē jau veidos 18 triljonus ASV dolārus (WTTC, 2017, 2019a, 2020). Aprēķini un prognozes rāda, ka arī Eiropas un Latvijas tūrisma nozares attīstīties proporcionāli.

Līdz pat 2020. gadam tūrisms bija trešā augošākā nozare pasaulē, kas **tieši** veidoja vairāk nekā 150 miljonu darba vietu, savukārt Eiropā (dati par 15 dalībvalstīm) tūrisma nozarē **tieši** bija nodarbināti 16,5 milj. cilvēku. Arī laika periodam līdz 2029. gadam, neskatoties uz pašreizējo krīzi nozarē, tiek uzrādīta pozitīva no 3,8–3,9 % līdz pat 4,3–4,4 % augoša prognoze (WTTC, 2019a).

Arī Latvijā tūrisma nozare ir būtisks nodarbinātības avots – 2019. gadā nozarē tieši bija nodarbināti vairāk nekā 38 tūkstoši cilvēku. 76 % no visiem nodarbinātajiem strādā ēdināšanas pakalpojumu sniegšanas sektorā. Jāatzīmē, ka laika periodā kopš 2010. gada, kad sākās nozares attīstība pēc iepriekšējās krīzes, nodarbināto skaits nozarē ir audzis par 56 % (Darbvietas pa darbības veidiem vidēji gadā, 2020). Izstrādātās darba tirgus prognozes norāda uz nozarē strādājošo dažāda līmeņa darbinieku pieaugumu Latvijā gan īstermiņā, gan ilgtermiņā (EM, 2020; RAIT Custom Research Baltic, 2019).

Galvenais panākumu avots tūrisma pakalpojumu sniegšanā un vissvarīgākais resurss tūrismā ir cilvēkresursi (Beech, Chadwick, 2006, 90–91). Līdz ar to arvien svarīgāka kļūst darbiniekiem piemītošā profesionālā kompetence. Turpinājumā autore izvērtē profesionālās kompetences teorētiskos aspektus un to veidojošos elementus.

Viens no zinātniekiem, kas visvairāk ir pētījis profesionālo kompetenci – profesors Mulders (*Mulder*, 2014, 110), uzskata, ka **profesionālā kompetence** ir vispārīga, integrēta un internacionalizēta spēja nodrošināt ilgtspējīgu efektīvu sniegumu konkrētā profesionālajā jomā, darbā, organizatoriskajā kontekstā un uzdevumu situācijā. Mulders uzsver, ka profesionālā kompetence ir saskaņots zināšanu, prasmju un attieksmes kopums, ko var izmantot reālā izpildē. Līdzīgi kompetenci 2007. gadā definēja VISC, norādot, ka profesionālā kompetence ir “pierādāma spēja mērķtiecīgi izmantot zināšanas, prasmes un attieksmes darba izpildē un profesionālajā attīstībā” (VISC, 2007, 33).

Zināšanu pamatā ir informācija, kam prāts piešķir nozīmi un mērķi, balstoties gan uz mācīšanos, gan pieredzi (*Bolisani, Bratianu*, 2018; *Markie*, 2017; *Nonaka, Takeuchi*, 1995, 87). Tātad – zināšanas ir bagātākas un nozīmīgākas nekā informācija, jo tās ietver izpratni, kas gūta pieredzē vai pētījumā, kā arī iegūstot salīdzinājumus, nosakot sekas un izveidojot kopsakarības. Savukārt **prasmes** ir spēja efektīvi un viegli izmantot savas zināšanas darbībā (*Merriam-Webster Dictionary*, 2019), un tās attiecas uz spēju darīt, nevis uz pašu pamata kompetenci (*Vanpatten, Benati*, 2010, 39). Prasmes ir ļoti plaši saprotamas, interpretējamās un pielietojamas, tāpēc tās tiek dalītas prasmju grupās atbilstoši to lietojumam un attīstības iespējām. Literatūrā biežāk sastopams ir prasmju dalījums **speciālajās** jeb **profesionālajās** un **vispārējās**. Par **speciālajām** jeb **profesionālajām** prasmēm tiek uzskatītas prasmes, kas saistītas ar tehniskiem aspektiem, kas nepieciešami, lai veiktu dažus uzdevumus darbā, un bieži tās balstītas zināšanās (*Rainsbury u. c.*, 2002). Turpretim **vispārējās** prasmes izpaužas kā uzvedības prasmes, ko raksturo netveramas pazīmes ar kopēju emocionālu inteliģenci. Tās ir prasmes, kas saistītas ar komunikāciju, darbu komandā, līderību, konfliktu vadību, spēju sarunāties, profesionalitāti un ētiku (*Azim u. c.*, 2010, 397). Izvērtējot dažādus vispārējo prasmju definējumus, dalījumus un izpratnes, autore nonāca pie secinājuma, ka termins, kas vislabāk raksturo prasmes, kas nepieciešamas gan darba iegūšanai, gan darba veikšanai, turklāt neatkarīgi no nozares un darba, ir **nodarbinātību veicinošās prasmes** (*employability skills*). Terminam angļu valodā *employability skills* līdz šim nebija apzīmējuma latviešu valodā. Autore ierosināja un LZA terminoloģijas komisija atbalstīja atbilstošu terminu latviešu valodā – **nodarbinātību veicinošās prasmes**, kas precīzi izsaka termina būtību.

Summējot iepriekš minēto, autore secina, ka tūrisma nozarē profesionālo kompetenci veido zināšanu, speciālo jeb profesionālo un nodarbinātību veicinošo prasmju, kā arī personas vērtību un attieksmes savstarpēji papildinoša pastāvēšana, kas nepieciešama mērķtiecīgai un jēgpilnai konkrēta darba veikšanai un profesionālai attīstībai. Tās attīstības iespējas jānodrošina nozares vajadzībās balstītām izglītības, tajā skaitā augstākās izglītības, studiju programmām. Profesionālā kompetence nav stagnātiska. Tas nozīmē, ka tūrisma nozarē nākotnē būs nepieciešama arvien jauna kompetence. Līdz ar to studiju programmu pilnveide ir pastāvīgs process, kas jāsāk ar nozarē aktuālo zināšanu un prasmju apzināšanu un izpēti.

2. AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS STUDIJU PROGRAMMAS UN TO PILNVEIDES TEORĒTISKIE ASPEKTI

Pilnveide ir konkrēts izaugsmes vai attīstības process (*Oxford Learner's Dictionary*, 2019). Savukārt jebkuru izaugsmi un attīstību nodrošina organizācijas vai konkrēta procesa vadība. Izglītība, ņemot vērā tās definīciju Izglītības likumā (Izglītības likums, 1999, 4), ir sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas process. Kā uzskata zinātnieki Amundens (*Amundsen*) un Vilsons (*Wilson*) (2012, 90), izglītības pilnveide ir visas tās darbības, kas vērstas uz mācīšanas un mācīšanās uzlabošanu. Augstākās izglītības kontekstā izglītības pilnveide galvenokārt attiecināma uz studiju programmu kā galveno augstskolas produkta pilnveidi.

2.1. Augstākās izglītības studiju programmas, to izstrādes un pilnveides būtiskākie aspekti un pieejas

Studiju programmu izstrādei un pilnveidei dažādos laikos un dažādās valstīs pievērsta mainīga uzmanība. Franklins Bobits (*Franklin Bobbit*) 1918. gadā publicēja grāmatu “*The Curriculum*”, kas tiek uzskatīta par pirmo darbu, kurā analizētas studiju programmas un to izstrāde no zinātniskā viedokļa. Kopš tā laika periodiski reģionālā vai nacionālā līmenī ir mēģināts pilnveidot izglītības sistēmas, kas viennozīmīgi nozīmē arī izpratnes attīstību par studiju programmām un to pilnveidi.

Studiju programma ir konkrētu zināšanu apguves un prasmju attīstības īstenošanas kopums, kas vērsts uz studiju programmā definētā mērķa sasniegšanu (*Beigi* u. c., 2011; *Kapur*, 2018; *Moore*, 2004; *Tucker*, 2011; *Young*, 2014). Tomēr nepastāv viennozīmīgs viedoklis par to, cik plaši ir jāskata studiju programma. Ir autori, kuri uzskata, ka studiju programmai jāietver arī definēto un, iespējams, arī nedefinēto studiju rezultātu sasniegšanai nepieciešamā stratēģija un izglītības iegūšanas shēma, kurā tiek atspoguļota studējošo mācīšanās, viņu mācīšana un novērtēšana (*Bath* u. c., 2004, 315; *Ornstein, Hunkins*, 2009; *University of Bradford Curriculum Framework*, 2012). Citi autori uzsver, ka ir jānodala studiju programma tās šaurākā jeb tehniskā izpratnē, ar ko saprot studiju kursu uzskaitījumu (*Jonnaert* u. c., 2007) no plašākas izpratnes. Tas nozīmē, ka pastāv divejādas termina “studiju programma” lietošanas tendences. Viena prakse paredz studiju programmu skatīt vienā pieejā, tajā iekļaujot arī tādus būtiskus procesus kā plānošana, instruēšana, novērtēšana un vadīšana (*Sng*, 2008, 90). Otra prakse paredz skaidri nodalīt studiju programmas šaurākās jeb tehniskās izpratnes lietojumu no plašākās, kur ietverti arī programmas mērķi, sagaidāmie rezultāti u. c. aspekti. Zinātniskajā literatūrā šīs dažādās izpratnes raksturošanai tiek izmantoti divi termini – *curriculum* (studiju programma) un *curriculum design*, kam latviešu valodā nav speciāla un apstiprināta tulkojums un skaidrojuma. Tādēļ promocijas darbā autore, saskaņojot ar LR Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisiju, ierosina ieviest terminu latviešu valodā **studiju programmas veidols**. **Studiju programmas veidolu**, kas ir plašākas izpratnes termins, veido nozares vajadzībās balstīts un augstskolas stratēģijai atbilstošs studiju programmas mērķis un studiju rezultāti, kas izteikti kā sagaidāmā profesionālā kompetence, un no tiem izrietošs

studiju saturs, kā arī dažādi studiju programmas īstenošanas veidi un vērtēšanas pieejas. Savukārt ar terminu **studiju programma** saprot studiju saturu un tā īstenošanu studiju programmas komponentēs – studiju kursos, praksēs un valsts pārbaudījumā.

Autore, izvērtējot dažādās pieejas un definējumus, piekrīt, ka nepieciešams nodalīt studiju programmas definējumu šaurākā izpratnē no plašākas tā izpratnes. Turklāt viennozīmīgākai izpratnei un lietojumam ieviešot divus terminus – **studiju programma** (šaurākai izpratnei) un **studiju programmu veidols** (plašākai izpratnei). Šī darba teorētiskajā daļā autore izmanto terminu **studiju programma**, nenodalot plašāku vai šaurāku tās definējumu.

Pastāv dažādas augstākās izglītības (AI) studiju programmu izveides un attīstības izpratnes, kur plašāk zināmās ir 1) studiju programmas (SP) kā produkta attīstība, kur zināmākie ir meistarība, veikspējā un rezultātos balstīti modeļi un to modifikācijas, 2) SP kā procesa attīstība, kur zināmākais studentcentrētais modelis ir kompetencēs balstīta SP izveides pieeja (*O'Neill, 2010; Ornstein, Hunkins, 2004*). Produktu pieejā būtiskākie ir plāni un nodomi, turpretim procesa pieejā – darbības un sekas (*Neary, 2003, 39*). **Procesu** pieeja paredz intuitīvāku SP plānošanu, cerot, ka tiks sasniegts rezultāts. **Produkta** pieeja ir vērsta uz konkrētu vēlamu gala produktu – profesionālo kompetenci. Tā ir vērtīga, izstrādājot pārredzamus studiju rezultātus, kas ļauj virzīties prom no vienkāršota satura saraksta (*O'Neill, 2010*), kas bieži ir studiju kursu uzskaitījums. Jāatzīmē, ka ne visi autori viennozīmīgi izprot, traktē un atbalsta vienu vai otru pieeju. Šī brīža lielākās debates ir par to, kura no pieejām – kompetencēs balstītā (kas galvenokārt fokusējas uz to, kas studējošajam jādara, un SP kā procesa attīstības modelis) vai rezultātos balstītā (SP kā produkta attīstības modelis) – ir atbilstošāka un piemērotāka Eiropā, un līdz ar to – arī Latvijā, noteiktajai augstākās izglītības virzībai uz absolventu nodarbināmības veicināšanu. Ja kompetencēs balstītā pieeja koncentrējas galvenokārt uz konkrētu prasmju pilnveidi kādā laika posmā, tad rezultātos balstītā pieeja nozīmē koncentrēties uz izglītības sistēmas organizēšanu tādējādi, lai studējošie studiju nobeigumā varētu sasniegt definēto studiju rezultātu (*Kelchen, 2015, 17; Sessums, 2016; Sturgis, 2018*). Tiek uzskatīts, ka rezultātos balstītā pieeja ir veids, kā studiju programmas tuvināt “reālajai dzīvei” un tirgus vajadzībām (*Psifidou, 2009*). Jāatzīmē, ka ir autori, kas uzskata, ka atšķirības starp rezultātos balstītu un kompetencēs balstītu studiju programmu modeļiem ir nebūtiskas un tos pat lieto kā sinonīmus (*Morcke u. c., 2013*). Promocijas darba autore uzskata, ka atšķirības pastāv un šos modeļus nelieto kā vienādas pieejas modeļus.

Rezultātos balstītā pieeja pamatojas Bigsa (*Biggs, 1999*) izveidotajā konstruktīvajā sakārtošanas pieejā (2.1. att.), kuras pamatā ir uzskats, ka studiju programma ir jāveido tādējādi, lai būtu skaidra un tieša sasaiste starp definētajiem sagaidāmajiem studiju rezultātiem un studējošo rezultātiem, absolvējot augstskolu. Tas nozīmē, ka izmantotajam mācību saturam, metodēm un novērtēšanas uzdevumiem jāizriet no studiju programmai definētajiem sagaidāmajiem rezultātiem. Var teikt, ka rezultātos balstītā pieeja ir studiju programmas satura organizēšana un strukturēšana tā, lai studējošais varētu attīstīt definēto profesionālo kompetenci (*Sessums, 2016*).

Autore, līdzīgi kā virkne citu autoru (*Alfauzan, Tarchouna, 2017; Houghton, 2004; Howard, 2007; Psifidou, 2009; Tam, 2014*), uzskata, ka rezultātos balstītā pieeja ir princips,

kam būtu jābūt mūsdienu AI studiju programmu veidošanas pamatā, virzoties uz darba tirgus vajadzībās bāzētu augstāko izglītību. Turklāt kā būtiskākos aspektus autore uzsver SP mērķa un pamatotu studiju rezultātu nozīmīgumu un paplašinātas un daudzveidīgas studiju iespējas. Tajā pašā laikā autore uzskata, ka, attīstoties kompetencēs balstītai izglītībai, nākotnē pieejas saplūds, veidojot jaunu hibrīdpieeju. Šajā promocijas darbā izstrādātā studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieeja ir balstīta studiju programmas kā produkta pieejā, tajā integrējot studiju programmas kā procesa pieejas aspektus.

Studiju programmu veidošana un pilnveide nav vienkāršs process. Vieni no pirmajiem, kas zinātniskā līmenī pievērsās studiju programmu izstrādei, bija Bobits un Kilpatriks (*Kilpatrick*), kuri 1918. gadā izstrādāja metodoloģiju, kurā tika noteikti četri SP veidošanas posmi: 1) nolūka definēšana; 2) plānošana; 3) izpildīšana un 4) vērtēšana (*Kilpatrick*, 1918 no *Kelting-Gibson*, 2013, 44–43). Izvērtējot vēlāk izstrādātās pieejas, var secināt, ka tās ir modificētas un attīstītas, tomēr pamatā ir Kilpatrika četru posmu pieeja. Tā arī saglabāta autores izstrādātajā studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieejā.

2.2. Profesionālās kompetences attīstības pieejas studiju programmās

Strauji augošās zināšanu ekonomikas un globalizācijas apstākļos par galveno AI mērķi tiek definēta absolventu sagatavošana darba dzīvei (*Cranmer*, 2006; *Hesketh*, 2003; *Rae*, 2008). Tieši tādēļ pasaulē pēdējos gados daudz diskutēts par nodarbināmību un nodarbinātību, īpaši augstākās izglītības kontekstā. Šo debašu fokuss lielā mērā vērsts uz AI koncepta maiņu, kas paredz nodarbināmību veicinoša satura un aktivitāšu iekļaušanu SP (*Cranmer*, 2006). Vairāki autori uzskata, ka nodarbināmības attīstības aspekti jāiekļauj visās studiju programmas īstenošanas sastāvdaļās – gan obligātajos un izvēles studijuursos, praksēs, gan arī brīvprātīgi pildāmos uzdevumos, dažādās karjeras centru piedāvātās aktivitātēs u. c. (*Becket*, *Kemp*, 2010; *Cranmer*, 2006; *Hermann* u. c., 2008). Ar nodarbināmības attīstību saistītu aspektu iekļaušana tikai teorētiskajosursos var radīt problēmas, jo šādu studiju kursu īstenošana paredz tikai ar konkrēto priekšmetu saistītu definīciju, konceptu u. c. akadēmiskā satura apgūšanu. Tieši šī iemesla dēļ zinātnieki uzskata, ka profesionālās kompetences, jo īpaši – nodarbinātību veicinošo prasmju kā šobrīd vājākā profesionālās kompetences aspekta (*Brown*, *Heskeths*, 2004), attīstība jāintegrē ne tikai vienā konkrētā studiju kursā vai modulī, bet caurvijus visā studiju programmā, turklāt visos līmeņos (*Hind* u. c., 2007; *University of Kent*, 2018). Ņemot vērā iepriekšminēto un apvienojot vairāku zinātnieku viedokli, zinātnieki *Olibi* (*Olibie*) un *Madumere* (2015) ir secinājuši, ka nodarbināmību vislabāk attīstīt trīs veidos – studiju programmā tās šaurākā izpratnē (ietver akadēmiskos studijuursos), dažādu sadarbības pasākumu, īpaši ar nozares pārstāvjiem, programmās (kas ietver papildu studiju aktivitātes un pieredzi) un mentoringa programmās (kas ietver karjeras konsultācijas un cita veida palīdzību). Kā uzskata *Olibi* (*Olibie*) un *Madumere*, šo visu trīs programmu esamība veido pamatu efektīvai studiju programmai (*Olibie*, *Madumere*, 2015).

Tādējādi autore atbilstoši izpētītajam uzskata, ka, lai radītu iespēju studējošajiem daudzveidīgi attīstīt savu profesionālo kompetenci, papildu studiju programmas komponentēm studiju programmas veidolā jāiekļauj papildu sastāvdaļas kā studiju papildu

(*extra-curricular*) aktivitātes un dažādas nozares sadarbības programmas aktivitātes, kas ietver darba devēju iesaisti. **Darba devēju iesaiste** var izpausties ļoti dažādi – gan kā prakses vietu nodrošināšana uzņēmumā (*Barrie u. c., 2009; Hooley, 2014; Jackson, Wilton, 2016*), gan vieslekciju un dažādu diskusiju īstenošanā. Sniedzot iespēju studējošajiem klātienē iepazīt uzņēmumu un organizāciju, tiek dota iespēja ne tikai izprast darbības nianšes, bet arī attīstīt atbildību, kritisko domāšanu utt. **Studiju papildu aktivitātes** ir aktivitātes, kas tiek īstenotas papildus studijām, bet ir būtiskas studējošo vispusīgai attīstībai un nodarbinātībai (*Extra Curricular..., b.g.; Extra Curriculum..., b.g.; Hooley, 2014; Thompson u. c., 2013*). Literatūrā redzams, ka autoriem atšķiras viedokļi par to, kādas aktivitātes tiek uzskatītas kā studiju papildu aktivitātes. piemēram, Tomsone (*Thompson*) un viņas kolēģi uzskata, ka šajās aktivitātēs neietilpst hobiji, sporta, kultūras vai reliģiskas aktivitātes, brīvprātīgs vai apmaksāts darbs. Viņi uzskata, ka tās parasti ir strukturētas un sabiedrisku labumu nesošas vai arī par tām ir sabiedrības interese (*Thompson u. c., 2013, 136*). Savukārt citi uzskata, ka tajās var iekļaut aktivitātes, kas palīdz apgūt konkrētu darbu, brīvprātīgo darbu, dalību dažādos uz prasmju pilnveidi vērstos pasākumos, papildu prakses, mācību braucienus, seminārus, lekcijas, u. tml. (*Barrie u. c., 2009; Jamjoom, 2016*). Tātad pieejas ir ļoti dažādas, un katra augstākās izglītības institūcija var izvēlēties sev atbilstošāko un pieņemamāko pieeju.

Būtisks ir jautājums, vai studiju papildu aktivitātes paaugstina studējošo profesionālo kompetenci. Virkne pētījumu atklāj, ka tās veicina studējošājo vispārējo prasmju attīstību un tādējādi veicina viņu nodarbināmību (*Chmielewski-Raimondo u. c., 2016; Clark u. c., 2015; Hager, Holland, 2006; Kaufman, Gabler, 2004; Lau u. c., 2014; Stuart u. c., 2011*). Izvērtējot dažādu autoru viedokli, var secināt, ka viennozīmīgi visi autori uzsver studiju papildu aktivitāšu pozitīvo ietekmi gan uz mācību rezultātiem, gan prasmju attīstību. Tomēr joprojām aktuāls ir jautājums par studiju papildu aktivitātēs gūto sasniegumu novērtēšanas nepieciešamību un rezultātu iekļaušanu akadēmiskajā uzskaitē. Tas ir – vai studējošā studiju papildu darbs tiek uzskatīts kā studijas papildinošs elements, vai arī tas tiek uzskatīts tikai kā līdzeklis, lai uzlabotu darba atrašanas iespējas pēc studiju beigām. Autores veiktā izpēte liecina par dažādu pieeju. Ir augstskolas, kas ir definējušas augstskolas īstenotās studiju papildu aktivitātes un noteikušas to vērtību kredītpunktos. Citās augstskolās tiek piešķirti aktivitātes punkti par dalību studiju papildu aktivitātēs. Var secināt, ka pieaug studiju papildu aktivitāšu nozīmīgums augstākajā izglītībā, arvien vairāk augstskolām šāda veida aktivitātes dažādos veidos iekļaujot studiju procesā. Jo vairāk augstskolas sāks izmantot pieeju piešķirt studējošajiem novērtējumu, kas iegūts studiju papildu aktivitātēs, jo vairāk pieaugs to vērtība (*Clegg u. c., 2010; Thompson u. c., 2013, 143*).

Tātad var secināt, ka studiju papildu aktivitāšu nozīme pieaug un profesionālās kompetences attīstībai ir būtiski atrast līdzsvaru starp akadēmisko zināšanu apguvi un prasmju pilnveidi studiju pamata aktivitātēs un studiju papildu aktivitātēs. Turklāt, ņemot vērā bieži uzsvērtos viedokli par iekļaujošo un daudzveidīgo studiju nozīmīgumu, kas paredz dažādu zināšanu apguves un prasmju pilnveides pieeju pastāvēšanu augstskolās, arvien vairāk augstskolas meklē iespējas diversificēt studiju procesu. Studiju programmas un dažādu studiju papildu aktivitāšu, plaši iesaistot nozares ekspertus, līdzāspastāvēšana ļauj nodrošināt, ka absolventi ir pilnvērtīgāk attīstījuši darba tirgum nepieciešamo profesionālo kompetenci un

tādā veidā veicinājuši savu nodarbināmību. Tātad – visas sadaļas kopā ļauj veidot koncepciju, kurā tiek integrēts dažādu akadēmisko jomu saturs, zināšanu apguve un prasmju attīstība, piedāvājot studējošajiem lielākas darbības izvēles un paplašina attiecīgās studijas ārpus lekcijām reālajā dzīvē.

Vairāk nekā 20 gadu laikā izstrādātas vairākas pieejas nepieciešamās profesionālās kompetences attīstības iekļaušanai studiju programmās. Vienu no pirmajām izstrādāja Benets (*Bennett*) (2000) ar kolēģiem. Šobrīd viens no visplašāk zināmajiem ir *EDGE* modelis (*Pool, Sewell*, 2007, 280). Šī modeļa autori apgalvo, ka tad, kad studējošie ir attīstījuši studiju programmai atbilstošas zināšanas, prasmes, kā arī vispārējās prasmes, iepazinuši karjeras veidošanas pamatbūtību, guvuši pieredzi un emocionālo inteliģenci, to novērtēšana un atspoguļošana radīs “augstāka līmeņa pašefektivitāti un pašapziņu, kas ir būtiska nodarbināmībai” (turpat, 281).

3. LATVIJAS AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS ATBILSTĪBA TŪRISMA NOZARES DARBA TIRGUS PIEPRASĪJUMAM

Šajā nodaļā izklāstīta izvēlētā pētījuma metodoloģija, atspoguļojot pētījuma veikšanas secīgi veiktos soļus. Nodaļa sāka ar vispārēju tūrisma nozares augstākās izglītības raksturojumu, iezīmējot augstākās izglītības attīstību kopš pirmo studiju programmu izveides Latvijā pagājušā gadsimta beigās. Tūrisma nozarē aktuālās profesionālās kompetences noteikšanas un studiju programmu atbilstības novērtēšanas metodoloģijas izklāsts ietver gan pētījuma dizainu, gan izmantoto datu ieguvu un apstrādi. Nodaļas turpinājumā atspoguļota pētījuma datu analīze un interpretācija. Iegūtie secinājumi veido pamatojumu izstrādātajai studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieejai un profesionālās kompetences attīstības studiju programmu veidolam.

3.1. Tūrisma nozares augstākās izglītības raksturojums

Augstākā izglītība tūrisma nozarē Latvijā sākās 1993. gadā, kad Latvijas Universitātē uzņēmējdarbības studiju programmās tika iekļauti pirmie studiju kursi tūrismā. 1995. gadā sāka īstenot pirmās tūrisma nozares profesionālās bakalaura studiju programmas. Jau 1996./1997. studiju gadā tūrisma nozares izglītība tika piedāvāta divās valsts augstskolās un vienā privātajā augstskolā. Kopā šajā gadā tika imatrikulēti 165 studējošie – 45 studējošie valsts augstskolās un 120 – vienīgajā privātajā augstskolā.

Izvērtējot un salīdzinot tūrisma jomas augstāko izglītību kopš tās sākuma līdz mūsdienām, var secināt, ka tā mainījusies gan kvalitatīvi, gan kvantitatīvi (Doniņa, Rozīte, Vinklere, 2018). Deviņu gada laikā kopējais tūrisma studējošo skaits pieauga vairāk nekā 3,2 reizes, 2007./2008. studiju gadā sasniedzot 3421 studējošos (IZM, 2008). Kopš tā laika kopējais tūrisma studējošo skaits ir mazinājies, un 2018./2019. studiju gadā tūrisma studēja 1797 studējošie (IZM, 2018).

Šobrīd tūrisma nozares augstāko izglītību Latvijā var iegūt augstskolu studiju programmās, kas ir vai nu studiju virzienā **Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācijas** vai **Vadības, administrēšanas un nekustamo īpašumu pārvaldības akreditētas studiju programmas**, vai arī tiek īstenotas kā specializācijas citu nozaru studiju programmās. Šobrīd Latvijas augstskolās tiek piedāvātas 15 akreditētas programmas, kas īstenotas atbilstoši četriem dažādiem profesiju standartiem, ir gadījumi, kad programma neatbilst nevienam standartam.

3.2. Tūrisma nozarē aktuālās profesionālās kompetences noteikšanas un studiju programmu atbilstības novērtēšanas metodoloģija

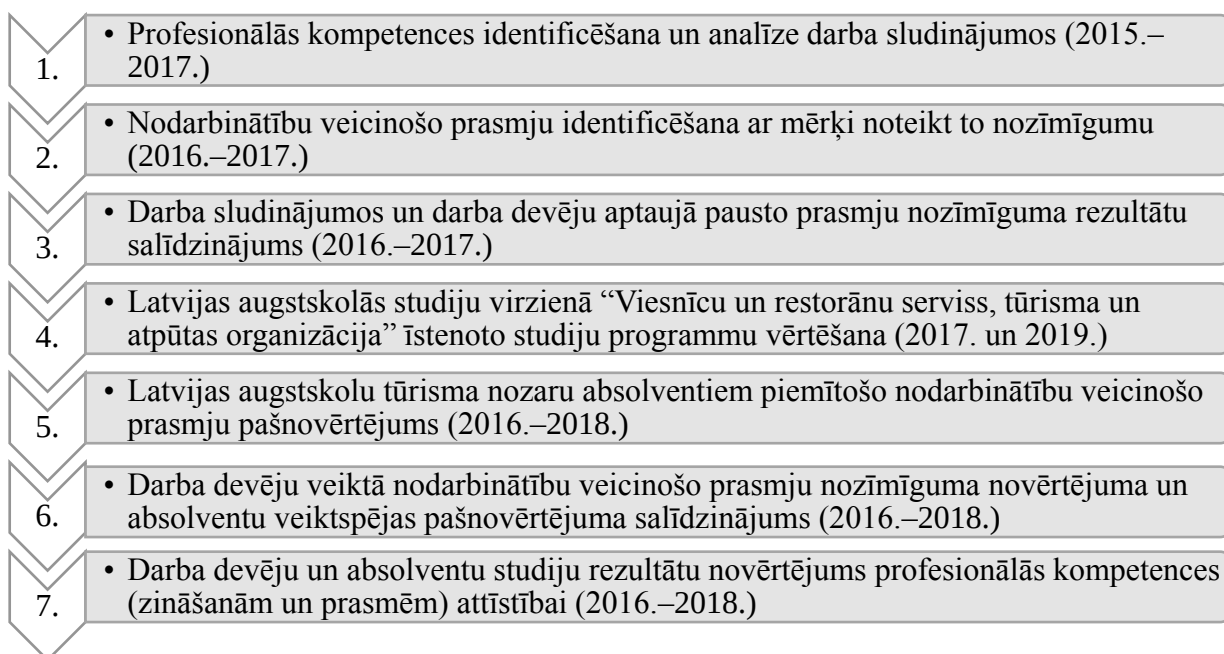
Tā kā promocijas darbā paredzēts identificēt darba devēju un absolventu viedokli, to analizēt gan atsevišķi, gan savstarpēji salīdzinot, un rezultātus interpretēt (Creswell, 2005, 521), tāpēc promocijas darbā izmantots jauktais (Mārtinsone u. c., 2016, 190) jeb multimetožu (Saunders u. c., 2009, 152) pētījuma dizains. Pamatojoties uz izvēlēto dizainu,

tika piemeklētas atbilstošas metodes, kur kā atbilstošākās promocijas darba mērķa sasniegšanai izvēlētas jauktās multimetodes. Tās paredz pētījumos izmantot vairākas kvantitatīvo (darba devēju aptauja, absolventu aptauja, darba sludinājumu analīze) un kvalitatīvo (dokumentu analīze, intervijas ar darba devējiem, intervijas ar programmu direktoriem) datu ieguves un apstrādes metodes (Belli, 2008; Saunders u. c., 2009, 152; Tashakkori, Teddlie, 2003).

Novērtējuma veikšanu un pilnveides pieejas izstrādi autore metodiski iedalījusi piecos secīgi veicamos soļos ar saturiski pakārtotām rīcībām:

- 1) **sagatavošanās solis** (pētījuma temata, veida, problēmas, jautājumu formulēšana; pētījuma mērķa un uzdevumu definēšana, laika, veicēju, lietotāju un jomu noteikšana);
- 2) **pētījuma iesākšana** (primāro un sekundāro datu avotu apzināšana; pētījuma metožu un instrumentu izvēle);
- 3) **informācijas un datu ieguves un apkopošanas solis** (primāro un sekundāro datu ieguve, iegūto datu apkopšana atbilstoši izvēlētajām pētījuma metodēm);
- 4) **datu analīze un interpretācija** (iegūto datu interpretēšana un analīze atbilstoši izvēlētajām pētījuma metodēm, tajā skaitā izdarot secinājumus);
- 5) **studiju programmas pilnveides pieejas un tajā ietilpstošā studiju programmas veidola izstrāde un verificēšana.**

Informācijas un datu ieguves un apkopošanas solis iedalīts septiņos posmos, kas kopā veido tūrisma nozarē nepieciešamo zināšanu un prasmju izvērtējumu un augstskolu studiju programmās attīstāmās profesionālās kompetences pazīmju atbilstības darba tirgus vajadzībām novērtējumu (3.1. att.).

3.1. att. Empīriskā pētījuma shēma.

1. posmā tika veikta nozarē nepieciešamās profesionālās kompetences izvērtēšanai vajadzīgo datu ieguve no portāla www.cv.lv amata kategorijā Tūrisms/Viesnīcas/Ēdināšana publicētajiem 444 darba sludinājumiem.

2. posmā, aptaujājot Latvijā darbojošos tūrisma nozares uzņēmumu vadītājus, tika iegūta informācija par konkrētu nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīgumu. Detalizēta nodarbinātību veicinošo prasmju aptauja ļauj pilnīgāk izprast atsevišķu prasmju nozīmīgumu, un tādējādi iegūt daudzpusīgāku informāciju un izdarīt ticamus secinājumus attiecībā uz darba devēju prasībām par nodarbinātību veicinošām prasmēm. Nodarbināto veicinošo prasmju nozīmīgums tika analizēts 67 prasmēm, kas iedalītas iepriekš definētās šādās prasmju grupās: komunikācijas prasmes (14 prasmes), prasmes strādāt komandā (sešas prasmes), prasmes risināt problēmsituācijas (astoņas prasmes), prasme izrādīt iniciatīvu un drosmi (septiņas prasmes), plānošanas un organizēšanas prasmes (12 prasmes), pašvadības prasmes (piecas prasmes), mācīšanās prasmes (deviņas prasmes), tehnoloģiskās prasmes (sešas prasmes). Iedalījums veidots, adaptējot Austrālijas nacionālo nodarbinātību veicinošo prasmju definējumu (*Employability skills for the future, Skills framework*, 2002), ko autore atzina par vispilnīgāko.

Pētījumā tika izmantota gadījuma izlase, aptaujājot nejauši izvēlētu uzņēmumu darba devējus katrā no analizētajiem nozares sektoriem. Kopā analizēti 268 darba devēju dati.

3. posmā veikts darba sludinājumos un darba devēju aptaujā sniegto prasmju svarīguma salīdzinājums. Hipotēzes pārbaudei tika lietota Fišera ϕ kritērija pārbaude pētījuma datiem.

4. posmā – Latvijas augstskolās īstenoto “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija” studiju virziena studiju programmu vērtēšanai nepieciešamo datu iegūšana un analīze notika divās daļās:

- 1) 2017. gadā tika veikta Latvijas augstskolu tūrisma jomas studiju programmās iegūstamo zināšanu, prasmju un kompetenču analīze, veicot studiju virziena “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija” pašnovērtējumu ziņojumu un konkrētas studiju programmas raksturojuma kvalitatīvo kontentanalīzi;
- 2) 2019. gadā tika veikta studiju virzienā ietilpstošo studiju programmu novērtēšanas komisiju kopīgo atzinumu, attiecināmu uz pašreiz spēkā esošo akreditāciju, kvalitatīvā kontentanalīze, tās mērķis bija novērtēt, vai Latvijas augstskolās spēkā esošā sistēma paredz nozaru darba devēju iesaisti studiju programmu studiju rezultātu formulēšanā un pārskatīšanā.

Absolventu nodarbinātību veicinošo prasmju veikspējas pašnovērtējums (**5. posms**) tika veikts, aptaujājot Latvijas augstskolu attiecīgās jomas studiju programmu absolventus. Aptaujas mērķis bija novērtēt katras no darba devēju nozīmīguma aptaujā izvērtētajām 67 nodarbinātību veicinošo prasmju veikspēju pašu absolventu vērtējumā un, pamatojoties uz iegūto informāciju, veikt prasmju grupas salīdzinošu novērtējumu. Tika aptaujāti 276 absolventi, kas aptaujas anketu aizpildīja klātienē vai elektroniski.

6. posmā veikts darba devēju veiktā nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīguma novērtējuma un absolventu veikspējas pašnovērtējuma salīdzinājums. Tika izmantots Manna–Vitnija U tests, kas ļauj salīdzināt atšķirības starp divām neatkarīgām grupām, ja atkarīgais mainīgais ir mērīts kārtas skalā (Arhipova, Bāliņa, 2006, 177). Savukārt

nozīmīguma/veiktspējas analīzei izmantota *IPA* metode ar mediānās balstītu vidējo līniju. Tas ļāva vizuāli atspoguļot nozīmīguma un veiktspējas salīdzinājumu, katru no prasmēm ievietojot atbilstošā kvadrantā.

7. posmā – studiju rezultātu atbilstība darba devēju viedoklim vispirms tika noskaidrota, izmantojot Manna–Vitnija *U* testu.

Lai iegūtu augstāku zinātnisko kvalitāti, uzlabojot pētījuma atskaides daudzpusību un pamatotību, profesionālās kompetences noteikšanai un augstskolu studiju programmu izvērtējumam izmantota pētījuma triangulācija – datu un metožu triangulācija.

1. Datu avoti triangulēti, nosakot tūrisma nozarē nepieciešamo profesionālo kompetenci. Izmantoti darba sludinājumu analīze, intervijas ar darba devējiem, kā arī darba devēju aptaujā iegūtie datus un intervijas ar darba devējiem.
2. Metožu triangulācija lietota gan profesionālās kompetences noteikšanā (dokumentu analīze, aptauja, intervijas), gan Latvijas augstskolu studiju programmu izvērtējumā (dokumentu analīze, aptauja un intervijas).

3.3. Tūrisma nozarē nepieciešamās zināšanas un prasmes darba devēju skatījumā

Šajā nodaļā veikts visaptverošs tūrisma nozares darba tirgus vajadzību (pieprasījuma) un augstskolu studiju programmu (pieāvājuma) salīdzinošs izvērtējums. Atbilstoši 3.2. nodaļā izklāstītajai empīriskā pētījuma shēmai izvērtējums veikts septiņos pētījuma posmos. Šeit atspoguļoti katra posma būtiskākie rezultāti.

1. posmā veiktajā darba sludinājumu tekstu analīzē visas zināšanas un prasmes tika analizētas katrā no šajā darbā analizētajiem tūrisma nozares sektoriem, turklāt katrā no rādītāju grupām – zināšanas un prasmes atsevišķi, kā arī veikts abu šo rādītāju grupu salīdzinājums. Analīzē iekļauto 444 darba sludinājumu kvantitatīvā kontentanalīze ļauj secināt, ka visi analizētie tūrisma nozares sektori ir tādi, kur darba devēji no potenciālā darbinieka vairāk prasa prasmes nekā zināšanas. Prasmju un zināšanu proporcijas salīdzinājumam darba sludinājumos tika veikts binomiālais tests, kura rezultāti parādīja, ka ar varbūtību 95 % varam apgalvot, ka darba sludinājumos biežāk tiek minētas prasmes nevis zināšanas. Ja profesionālo prasmju un zināšanu pieprasījums ir vienmērīgs, tad nodarbinātību veicinošās prasmes tiek minētas daudz biežāk. 70,5 % bija tādi sludinājumi, kuros zināšanas vispār netika prasītas.

2. posmā tika veikta darba devēju aptauja, kur nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīgums tika analizēts 67 prasmēm, kas iedalītas astoņu prasmju grupās. Kopā tika analizētas 268 respondentu atbildes. Veiktais iekšējās vērtējuma saskaņotības rezultāts, kas iegūts, izmantojot Kronbaha alfa testu, ir lielāks par 0,9, kas liecina par atbilžu augstu saskaņotību ($\alpha = 0,960$). Kolmogorova–Smirnova testa rezultāti parādīja, ka atbilžu sadalījums darba devēju grupā kopumā un arī prasmju grupās ar varbūtību 95 % neatbilst normālam sadalījumam ($p = 0,00 < 0,05$). Veicot padziļinātu nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīguma tūrisma nozarē novērtējumu, var secināt, ka visās prasmju grupās ietilpstošās prasmes darba devēji vērtē kā ļoti svarīgas vai svarīgas. Zemākais **ļoti svarīgi** vērtējums ir

tehnoloģiskām prasmēm (36 %). Tālākā pētījumā tika noskaidrots, ka 22 nodarbinātību veicinošās prasmēm ir tādas, kuras nozīmīgumu neietekmē darbība konkrētā tūrisma nozares sektorā.

3. posmā, lietojot Fišera ϕ kritērija pārbaudi pētījuma datiem, var secināt, ka uzņēmumu darba devēju prasības nodarbināto prasmēm visās prasmju grupās ir augstākas nekā attiecīgās prasmes norādītas darba sludinājumos. Tas liecina, ka nepastāv vienādas prasības visos nodarbinātības posmos – darba devēju sākotnējās prasības, piesaistot darbiniekus, ir zemākas, nekā tās tiek izvirzītas vēlāk, nodarbinot darbinieku, kas savukārt var radīt neatbilstību starp darba tirgū nepieciešamām nodarbināto prasmēm un šo prasmju piedāvājumu.

3.4. Studiju virziena “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija” studiju programmu analīze

Empīriskā pētījuma 4. posmā tika veikta Latvijas augstākās izglītības “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija” studiju virziena pašnovērtējumu ziņojumu un tajā ietilpstošo studiju programmu raksturojumu kvalitatīvā kontentanalīze. Atslēgas vārdi tika meklēti atbilstoši nozares pētījumā (1. un 2. posmā) konstatētajiem profesionālās kompetences elementiem – zināšanām, profesionālajām un nodarbinātību veicinošajām prasmēm. Studiju virziena pašnovērtējuma ziņojumos un studiju programmu raksturojumos pilnībā tika analizēts teksts sadaļās **mērķis** un **sagaidāmie rezultāti**, turpretim sadaļā **uzdevumi**, autore analizēja tikai tās teksta daļas, kas tiešā veidā attiecās uz studējošo kompetences attīstību. Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka Latvijā īstenotajās tūrisma nozares studiju programmās tikai daļēji iespējams apgūt nozarei nepieciešamās zināšanas un attīstīt prasmes. Analizētie pašnovērtējuma ziņojumi atklāj, ka visvairāk augstskolās tiek apgūtas zināšanas vadībā un stratēģiskā vadībā. Tas atbilst faktam, ka sešas studiju programma veidotas atbilstoši **uzņēmuma un iestāžu vadītāja** profesijas standartam. Analizējot prasmju pilnveides iespējas Latvijas augstskolās, var secināt, ka visās studiju programmās tiek attīstītas **komunikācijas prasmes, prasmes strādāt grupā, problēmsituāciju risināšanas prasmes un plānošanas un organizēšanas prasmes**. Mazāk nekā pusē (44 %) studiju programmu iespējams attīstīt prasmes, kas saistītas ar **iniciatīvu un drosmi**, 56 % studiju programmu var attīstīt **pašvadības prasmes**. Savukārt tikai vienā studiju programmā tiek attīstītas **tehnoloģiskās prasmes**, kas ir pretstatā zinātnieku paustajam par šīs grupas prasmju nozīmīgumu.

Šajā posmā veiktā tematiskā dokumentu – studiju programmu novērtējuma ziņojumu – analīze, kuras mērķis bija novērtēt, vai studiju programmu izveidē vai pilnveidē ir bijuši iesaistīti nozares darba devēji, atklāj, ka nevar uzskatīt, ka augstskolu studiju virzienu attīstības plānošanā un īstenošanā tiek ievērotas darba tirgus vajadzības. Atbilstoši veiktajai kvalitatīvai kontentanalīzei nevienā augstskolā nav veikts tūrisma nozares darba tirgus aktuālo vajadzību izvērtējums.

3.5. Latvijas augstskolu tūrisma nozares absolventiem piemītošo nodarbinātību veicinošo prasmju pašnovērtējums

5. posmā veiktais tūrisma nozares studiju programmu absolventu nodarbinātību veicinošo prasmju veikspējas izvērtējums, kas Latvijā veikts pirmo reizi, atspoguļo, ka – līdzīgi kā citās ES un pasaules valstīs – arī Latvijā daļa absolventu (30,1 %) aptaujas veikšanas brīdī strādāja uzņēmumos, kas nav saistīti ar tūrisma nozari. Turklāt 11 % absolventu nekad nav strādājuši tūrisma nozarē.

Absolventu prasmju pašnovērtējuma analīze parāda, ka absolventi visaugstāk vērtē savu **prasmī klausīties un izprast** (vidējais vērtējums 5,41), **prasmī lasīt individuāli** (5,38), **prasmī strādāt gan individuāli, gan grupā** (5,28), kā arī divas prasmes prasmju grupā “Mācīšanās prasmes” – **prasmei būt atvērtam jaunām idejām un metodēm** (5,21) un **būt gatavam ieguldīt laiku un pūles, lai apgūtu jaunas prasmes** (5,23). Savukārt viszemāk tiek vērtētas **prasmes izmantot matemātiskās zināšanas problēmu risināšanā** (3,75).

Ar aprakstošās statistikas metodēm veiktais izvērtējums parāda, ka tikai 48,2 % no visu Latvijas tūrisma nozares studiju programmu absolventiem **pilnībā piekrita** vai **piekrita**, ka studijās gūtās zināšanas un prasmes ir pietiekamas profesionālajai darbībai. Savukārt 25 % respondentu atzīmēja, ka **nepiekrīt** vai **pilnībā nepiekrīt** apgalvojumam, ka studijās gūtās zināšanas un prasmes ir pietiekamas, lai izpildītu nepieciešamos uzdevumus. Tas norāda, ka studiju programmu saturs un īstenošanas veids nav tāds, kas ļautu pilnībā attīstīt profesionālo kompetenci un tādējādi absolventiem būt konkurētspējīgiem darba tirgū.

3.6. Nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīguma un absolventu veikspējas salīdzinājums

Atbilstoši metodikas aprakstam, lai novērtētu, vai darba devēju viedoklis attiecībā un prasmju nozīmīgumu un absolventu nodarbinātību veicinošo prasmju pašvērtējums sakrīt, tika salīdzināti 268 nozaru darba devēju un 276 absolventu viedokļi. Tika izmantots Manna–Vitnija *U* tests, kas ļauj salīdzināt atšķirības starp divām neatkarīgām grupām, ja atkarīgais mainīgais ir mērīts kārtas skalā. Tas tika izvēlēts, pamatojoties uz iepriekšējo izpēti un darba devēju un absolventu aptaujās iegūtajiem datiem, veicot iekšējās vērtības saskaņotību ar Kronbaha alfa testu un Kolmogorova-Smirnova testu ($p = 0,000 < 0,05$), un parādīja, ka atbilžu sadalījums gan uzņēmumu darbinieku, gan absolventu grupā kopumā ar varbūtību 95 % neatbilst normālam sadalījumam ($p = 0,000 < 0,05$).

Prasmju grupā **komunikācijas prasmes** ar varbūtību 95 % uzņēmumu darba devēji deviņas prasmes vērtē daudz nozīmīgāk nekā absolventi savas veikspējas. Vislielākā atšķirība starp vērtējumu vidējiem rangiem abām respondentu grupām ir šādām prasmēm: **prasmes runāt skaidri un tieši** ($df = 137,97$); **pārliecināšanas prasme** ($df = 134,19$); **prasme izprast klientu vajadzības** ($df = 108,93$).

Prasmju grupā **darbs grupā** ar varbūtību 95 % darba devēji daudz augstāk nekā absolventi vērtē visas prasmes ($p < 0,05$), tomēr vērtējumu vidējo rangu differences maksimums šajā grupā nav tik liels kā prasmju grupā **komunikācijas prasmes**.

Prasmju grupa **prasmes risināt problēmsituācijas** darba devēji augstāk vērtē septiņas no deviņām analizētām prasmēm.

Prasmju grupā **iniciatīva un drosme** ar varbūtību 95 % darba devēji daudz augstāk nekā absolventi vērtē sešas prasmes ($p < 0,05$). Vislielākās atšķirības ir par prasmi **pārvērst idejas darbos** novērtējumā ($df = 97,70$) un **prasmi attīstīt stratēģisku, radošu un ilgtermiņa skatījumu** ($df = 70,84$), savukārt mazākā – par prasmi **radīt dažādas opcijas, izvēles iespējas** ($df = 20,38$). Darba devēji kā būtiskāko šajā grupā vērtē prasmi pielāgoties jaunām situācijām, taču difference šai prasmei nav statistiski nozīmīga.

Prasmju grupā **plānošana un organizēšana** uzņēmumu darba devēju vērtējums prasmēm statistiski nozīmīgi augstāks ir 10 prasmēm. Vislielākā difference ir šādām prasmēm: 1) **spēja rīkoties dažādās situācijās** ($df = 110,02$); 2) **prasme pielāgoties esošajiem resursiem, lai tiktu galā dažādos apstākļos** ($df = 110,70$).

Prasmju grupā **pašvadības prasmes** uzņēmumu darba devēju vērtējums prasmēm statistiski nozīmīgi augstāks ir trīs prasmēm, kur ($p < 0,05$), savukārt vislielākā difference ir **prasmei uzņemties atbildību** ($df = 119,86$).

Savukārt prasmju grupā **mācīšanās prasmes** tikai divām prasmēm vērtējums ir statistiski nozīmīgs. Abām prasmēm darba devēju vērtējums ir zemāks nekā absolventu vērtējums.

Uzņēmumu darba devēju novērtējums prasmēm prasmju grupā **tehnoloģiskās prasmes** ir statistiski nozīmīgi augstāks divām prasmēm. Pārējām piecām prasmēm atšķirības nav vērtējamas kā statistiski nozīmīgas.

Līdz ar to var secināt, ka **pastāv neatbilstība starp darba devēju novērtējumu nepieciešamām nodarbinātību veicinošām prasmēm un absolventu veikspējas vērtējumu prasmēm**, jo no pētījumā iekļautām 67 prasmēm 48 prasmju vērtējums (71,6 %) statistiski nozīmīgi atšķiras. Darba devēju prasmju nozīmīguma novērtējums 64 % gadījumu (43 prasmes) ir statistiski nozīmīgi augstāks, savukārt absolventu veikspējas vērtējums augstāks ir tikai 7,5 % gadījumu (piecas prasmes). Tas skaidri norāda uz nepietiekamu nodarbinātību veicinošo prasmju attīstību augstākās izglītības studiju programmās.

Ar IPA metodi veiktais nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīguma un veikspējas salīdzinājums parāda, ka 12 prasmes ir tādas, uz kuru pilnveidi studiju procesā īpaši jākoncentrējas. D kvadrantā esošās 12 prasmes, ņemot vērā darba devēju viedokli, ir tādas, kas ir mazāk nozīmīgas, savukārt absolventu vērtējumā tās ir pietiekami labi attīstītas. Jāatzīmē, ka šajā kvadrantā ir piecas prasmes no **mācīšanās prasmju grupas**.

4. TŪRISMA NOZARES STUDIJU PROGRAMMU PILNVEIDE PROFESIONĀLĀS KOMPETENCES ATTĪSTĪBAI

Atbilstoši promocijas darbā izvirzītai hipotēzei, ka ja studiju programmas veidolā tiek iekļauti papildu elementi un tie tiek veidoti un attīstīti, izmantojot izstrādāto pastāvīgās pilnveides pieeju, tiek veicināta studējošo profesionālās kompetences daudzveidīga attīstība atbilstīgi tūrisma nozares darba tirgus prasībām, šī nodaļa veltīta darba autores izstrādātai tūrisma nozares augstākās izglītības studiju programmu attīstībai un tai sekojošajai novitātes zinātniskā stipruma pārbaudei.

Autores izstrādātā studiju programmu pilnveide sastāv no:

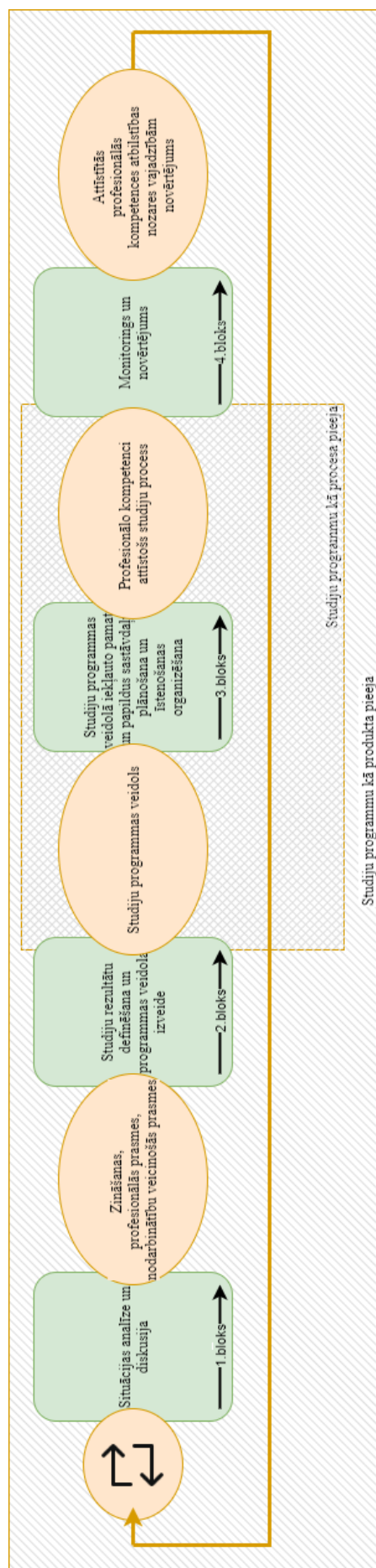
- 1) studiju programmu **pastāvīgās pilnveides pieejas**;
- 2) studiju programmas **veidola**, kas ir pastāvīgās pilnveides pieejas otrā bloka rezultāts;
- 3) studiju programmas veidolā iekļauto papildu sastāvdaļu – studiju papildu aktivitāšu un nozares sadarbības programmu – **plānošanas un īstenošanas shēmas**.

4.1. Tūrisma nozares studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeja profesionālās kompetences attīstībai

Lai mazinātu pastāvošo atšķirību starp tūrisma nozares darba tirgus vajadzībām un augstskolu piedāvājumu, nepieciešams apzināt aktuālo nozarē nepieciešamo profesionālo kompetenci un veidot tādas studiju programmas, kas studējošajiem ļautu studiju procesā attīstīt definēto kompetenci. Tam autore piedāvā novitāti – sistēmisku, strukturētu un secīgu studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeju nozarē nepieciešamās profesionālās kompetences attīstībai un izstrādātu studiju programmu veidolu, kurā papildus studiju programmas pamata komponentēm iekļautas studiju papildu aktivitātes un nozares sadarbības programmas aktivitātes. Paplašināta pieeja studiju programmai ļauj studējošajiem pilnvērtīgāk, daudzveidīgāki un iekļaujošāk attīstīt tūrisma nozarē nepieciešamo profesionālo kompetenci.

Studiju programmu **pastāvīgās pilnveides pieeja** skatīta vienā veselumā un balstās sistēmiskā, strukturētā, secīgā pieejā, paredzot savstarpējās sasaistes. Pieveca organizēta blokos, kur katram blokam noteikts tā mērķis.

Detalizēta studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeja, iedalīta četros blokos (atspoguļots zaļā krāsā), kur parādīts katra bloka rezultāts (atspoguļots oranžā krāsā), redzama 4.1. attēlā.

4.1. att. Studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeja.

1. bloks. Situācijas analīze un diskusija. Kā galvenais rezultāts noteikts definētas nozarei nepieciešamās zināšanas, profesionālās prasmes un nodarbinātību veicinošās prasmes. Izveidotais tūrisma nozares aktuālo profesionālo kompetenci veidojošais zināšanu un prasmju saraksts veido pamatu studiju programmas mērķiem un sagaidāmiem studiju rezultātiem.

Definējot zināšanas, profesionālās un nodarbinātību veicinošās prasmes, kas studiju programmas absolventam būtu jāzina un jāpārvalda, tiek ņemtas vērā tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamās aktuālās zināšanas, prasmes. Tās nosakot, jāņem vērā gan tūrisma nozares sektoru komersantu un ekspertu viedokli par šī brīža nozares vajadzībām, gan nozares attīstības tendences reģionā (valstī, Eiropā, pasaulē). Nepieciešamību studiju programmu balstīt ne tikai jau izstrādātos un apstiprinātos profesijas standartos, nosaka fakts, ka globalizācijas ietekmē tūrisma nozares darba tirgū nepieciešamās zināšanas un prasmes mainās strauji, turpretim jebkuru izmaiņu veikšana dokumentos prasa ilgāku laiku.

2. bloks. Studiju rezultātu definēšana un studiju programmas veidola izveide. Rezultāts ir, pamatojoties uz iepriekšējā posmā definētajām nozarē nepieciešamajām zināšanām, profesionālajām un nodarbinātību veicinošajām prasmēm, definēti studiju sagaidāmie rezultāti. Savukārt, izvērtējot studiju sagaidāmajos rezultātos ietvertu profesionālās kompetences attīstības nepieciešamību, tiek izstrādāts studiju programmu veidols. Autores izstrādātā studiju programmas veidola mērķis un būtība padziļināti izklāstīta nākamajā (4.2.) apakšnodaļā.

3. bloks. Studiju programmas veidolā iekļauto pamata un papildu sastāvdaļu plānošana un īstenošanas organizēšana. Tiek noteiktas un veiktas konkrētas darbības – aktivitātes, rīcības, lai plānotu un organizētu iepriekšējā blokā izstrādātā studiju programmas veidola īstenošanu. Šī bloka galvenais rezultāts ir aktuālu profesionālo kompetenci attīstošs studiju process. Jebkuru studiju īstenošanas mērķis ir nodrošināt, ka studējošais var sasniegt definētos sagaidāmos studiju rezultātus (*de Bruijn*, 2016), līdz ar to šī bloka rezultātam jānodrošina, ka ir izstrādāta sistēma un procesi, kas dod iespēju sasniegt iepriekšējā blokā definētos studiju rezultātus. Tātad, balstoties izstrādātajā studiju programmas veidolā, šajā blokā notiek studiju programmas veidola pamata un papildu sastāvdaļu plānošana un īstenošanas organizēšana.

4. blokā tiek veikts **monitorings un novērtējums, lai saprastu**, vai sasniegts gaidītais rezultāts. Šī bloka galvenais rezultāts ir attīstītās profesionālās kompetences atbilstības nozares vajadzībām novērtējums. Tas ietver sapratni, vai studiju programmas veidola elementi plānoti un īstenoti tā, lai ļautu studējošajiem sasniegt definētos studiju rezultātus. Novērtējums veido atgriezenisko saiti gan ar tūrisma nozares darba devējiem, gan citām iesaistītajām pusēm.

4.2. Studiju programmu veidols profesionālās kompetences attīstībai

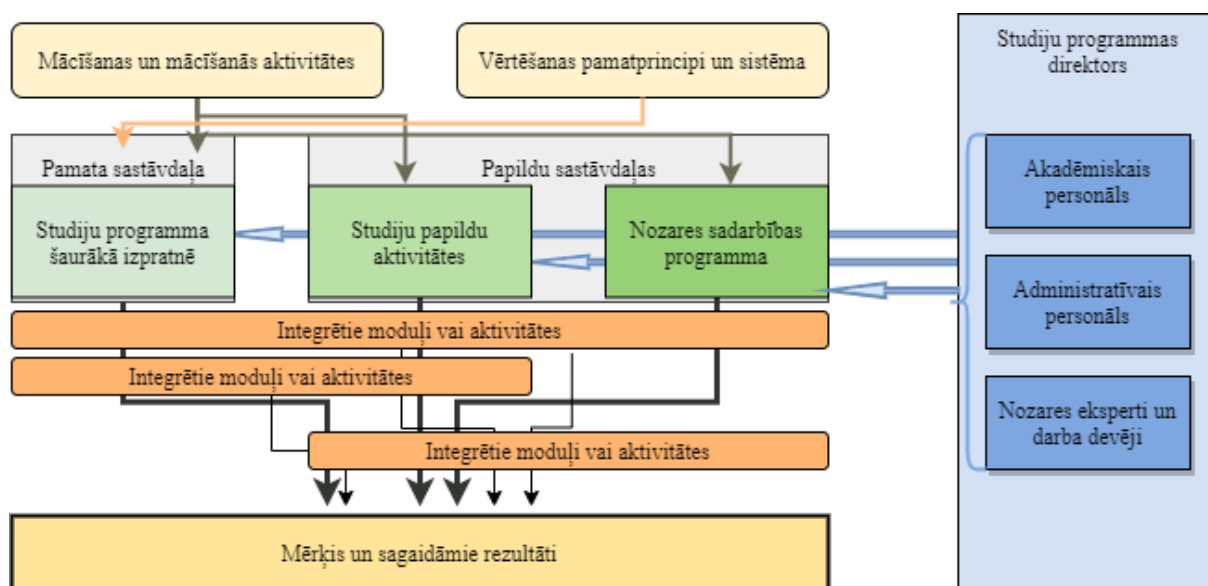
Studiju mērķis ir sniegt iespēju tūrisma nozares AI studiju programmās studējošajiem daudzveidīgi un integrēti attīstīt aktuālu profesionālo kompetenci, tādējādi paaugstinot savu nodarbināmību. Lai sasniegtu šo mērķi, autores ieskatā, nepieciešams paplašināt un dažādot veidu, kā studējošais tiek mācīts un mācās. Tādēļ, paplašinot studiju programmas jēdzienu un pamatojoties uz 2. nodaļā analizētajiem dažādu autoru uzskatiem, autore iesaka ieviest studiju

programmas veidola jēdzienu. Autore definē, ka **studiju programmas veidols ir koncepcija, kas ietver studiju mērķi, definētus sagaidāmos studiju rezultātus un to sasniegšanai nepieciešamās pamata sastāvdaļas** (atbilstoši mācīšanas un mācīšanās aktivitātēm un vērtēšanas pamatprincipiem) **un papildu sastāvdaļas** (atbilstoši mācīšanas un mācīšanās aktivitātēm). Papildus pamata studiju programmas sastāvdaļām, kas ir studiju kursi vai moduļi, prakses un valsts pārbaudījums, iekļaujot vadītas papildu sastāvdaļas ikvienam studējošajam tiek dota iespēja attīstīt savu profesionālo kompetenci neatkarīgi no iepriekšējās izglītības pieredzes, spējas apgūt zināšanas un pilnveidot prasmes.

Autores izstrādāto studiju programmas veidolu (4.2. att.) veido:

- studiju mērķis un sagaidāmie studiju rezultāti, kas definēti atbilstoši studiju programmas pilnveides pieejas pirmajā blokā noteiktajām zināšanām, prasmēm un kompetencēm, tās sistematizējot, apkopojot un prioritizējot, atbilstoši gan normatīvajos aktos noteiktajām prasībām, gan darba tirgus vajadzībām;
- pamata sastāvdaļa – studiju programma tā šaurākā nozīmē, ko veido tās pamata komponentes (studiju kursi, valsts pārbaudījums un prakses) ar **mācīšanas un mācīšanās aktivitātēm** un izstrādātiem **vērtēšanas pamatprincipiem un sistēmu**;
- papildu sastāvdaļas:
 - studiju papildu aktivitātes, ko veido aktivitātes, kurām saskaņā ar 2.2. nodaļā apskatītajiem teorētiskajiem aspektiem ir tikai **mācīšanas un mācīšanās aktivitātes** un kas dod iespēju studējošajiem papildus attīstīt savu profesionālo kompetenci;
 - nozares sadarbības programma, kas ietver plaša spektra sadarbību ar nozares ekspertiem un darba devējiem. Arī šai sadaļai ir tikai **mācīšanas un mācīšanās aktivitātes**;
- integrētās sastāvdaļas, kas ir jaunveidotas integrētās aktivitātes. Šīs aktivitātes var tikt radītas, integrējot dažādas studiju programmas veidola elementus, izņemot valsts pārbaudījumu. Var tikt integrēti, piemēram, 1) vairāki studiju kursi, kā rezultātā tiek radīts visaptverošāks studiju modulis, 2) tūrisma nozares uzņēmums vai galamērķis, kura izvērtējums, attīstības iespēju izstrāde integrēta studiju kursā, 3) studiju papildu aktivitātes, kas integrētas ar nozares ekspertu aktivitātēm u. c.

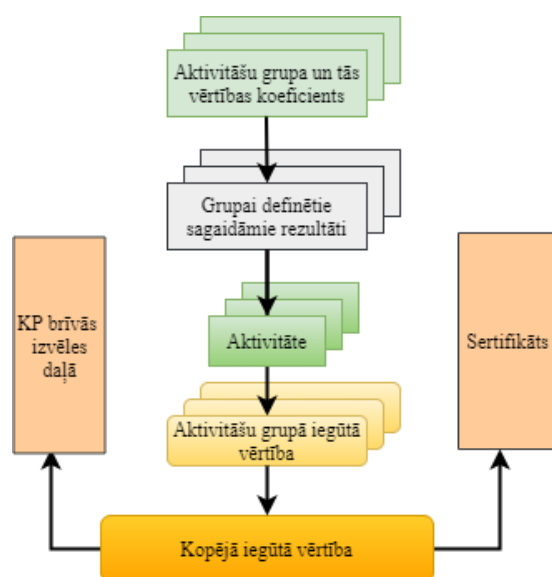
Izstrādātajā studiju programmas veidolā papildus norādītas arī savstarpējās sasaistes un atbildības, kā arī plānošanā, īstenošanā un kontrolē iesaistītās puses vai personas studiju programmas vadīšanas izpratnē.

4.2. att. Studiju programmas veidols profesionālās kompetences attīstībai.

Studiju veidola papildu sastāvdaļu plānošana un īstenošana

Atbilstoši SP pilnveides pieejas otrajā blokā paredzētajam rezultātam – studiju programmas veidola izveidei – un trešajā blokā paredzētajai studiju veidola elementu īstenošanai autore izstrādājusi papildu sastāvdaļu ieviešanas un īstenošanas shēmu.

4.3. att. Studiju papildu aktivitāšu vai nozares sadarbības programmas aktivitāšu plānošanas un īstenošanas shēma.

Papildu sastāvdaļu plānošana, organizēšana un īstenošana ir būtiskākais aspekts mērķa sasniegšanai. Autores izstrādātā pieeja ir literatūras izpētē balstīta rekomendējoša pieeja, kur augstskolas var izmantot izstrādāto pieeju pilnībā vai tikai atsevišķus tās posmus.

Plānošanas posmā atbilstoši 4.3. attēlā atspoguļotajam būtiskākais ir:

- izveidot aktivitāšu grupas, kas atbilstoši studiju veidola kopējam mērķim un definētajiem studiju rezultātiem vislabāk ļaut papildus apgūt zināšanas un attīstīt prasmes;

- definēt (precizēt) sagaidāmos rezultātus katrai aktivitāšu grupai;
- noteikt katras aktivitāšu grupas vērtības koeficientu, kas parāda konkrētās aktivitāšu grupas iespējamo ieguldījumu zināšanu apguvē vai prasmju attīstībā ($k > 1$);
- noteikt iegūstamo minimālo vērtību, lai uzskatītu, ka studējošais papildus apguvis zināšanas un attīstījis prasmes;
- plānot konkrētas aktivitātes katrā aktivitāšu grupā.

Konkrētas aktivitāšu grupas un tajā iekļautās aktivitātes plāno programmas vadītājs līdz ar studiju programmas veidola izveidi. Būtisks izaicinājums ir iekļaut pietiekamu, bet ne pārmērīgi lielu aktivitāšu skaitu katrā aktivitāšu grupā. Jo lielāks aktivitāšu skaits, jo sarežģītāka datu regulāra apkopošana. Tas attiecināms arī uz nozares sadarbības programmā iekļaujamajām aktivitātēm.

Studējošo profesionālās kompetences attīstības novērtējums, kā minēts iepriekš, pamatojas pieņēmumā, ka dalība konkrētajā aktivitātē definētā nosacītā apjomā attīsta aktivitāšu grupai definētās zināšanas vai prasmes.

Tālāk sniegta formulas konstrukcija, kas ļauj matemātiski aprēķināt studējošā dalības studiju papildu aktivitātēs vērtību un dalības nozares sadarbības programmā vērtību (4.1. formula). Summējot abas iegūtās vērtības, var novērtēt studējošā papildus apgūto zināšanu un attīstīto prasmju vērtību (4.2. formula).

Studējošo dalības studiju papildu aktivitātēs vērtība:

$$S_p = k_a \sum_{i=1}^n a_i + k_b \sum_{i=1}^n b_i + \dots + k_z \sum_{i=1}^n z_i, \quad (4.1.)$$

kur S_p – studējošo dalības studiju papildu aktivitātēs vērtība;

$k_a, k_b, \dots, k_z$ – konkrētai aktivitāšu grupai piešķirtais vērtības koeficients, kas apzīmē aktivitāšu grupas nozīmīgumu zināšanu apguvē vai prasmju attīstībā (saskaņā ar studiju papildus aktivitāšu programmā noteikto);

$a, b, \dots, z$ – konkrētā studiju papildu aktivitāšu grupa, kurā iekļautas vairākas aktivitātes;

i – aktivitāšu skaits, kurās studējošais ir piedalījies.

Līdzīgi tiek aprēķināta studējošā dalības nozares sadarbības programmā vērtība.

Aprēķinot studējošā dalības vērtējumu karā no studiju papildu sastāvdaļām, nākamajā solī summējot abas iegūtās vērtības, tiek iegūta kopējā vērtība. Lai varētu novērtēt, vai studējošais ir papildus apguvis zināšanas vai attīstījis prasmes, ir jāsalīdzina studējošā iegūtā vērtība ar noteikto minimāli iegūstamo vērtību:

$$S = S_p + S_n \geq M, \quad (4.2.)$$

kur S_p – studējošo dalības studiju papildu aktivitātēs vērtība;

S_n – studējošo dalības nozares sadarbības programmā vērtējums;

S – studējošā kopējais vērtējums;

M – studiju programmas veidolā noteiktais minimālais iegūstamais vērtējums pozitīva novērtējuma saņemšanai.

Iegūtajam novērtējumam, lai uzskatītu, ka studējošais ir padziļināti apguvis nozarē nepieciešamās zināšanas un attīstījis prasmes, jābūt lielākam vai vienādam par plānošanas posmā noteikto minimāli iegūstamo vērtējumu. Studējošā iegūtais novērtējums atbilstoši augstskolā noteiktajam var tikt pārvērsts vai nu 1) iegūtos kredītpunktos brīvās izvēles studijuursos, vai arī 2) nozares atzītā un novērtētā sertifikātā.

Izstrādātais studiju programmu veidols, ko atbilstoši definētam mērķim un sagaidāmiem studiju rezultātiem veido studiju programma tās šaurākā izpratnē, studiju papildu aktivitātes un nozares sadarbības programma, pilnībā atbilst iepriekš apskatītajam *EDGE* modelim (sk. 2.2. nod.). Salīdzinot izveidotās sastāvdaļas ar *EDGE* modeli, redzams, ka studiju papildu aktivitātēs un nozares sadarbības programmā studējošie var papildus attīstīt vispārējās prasmes, emocionālo inteligenci, kā arī sniegt daudzveidīgu profesionālo pieredzi.

4.3. Pētījuma zinātniskā stipruma kritēriju raksturojums

Apakšnodaļā tiek veikta pētījuma zinātniskā stipruma kritēriju raksturošana. Raksturojums veikts par četriem zinātniskā stipruma kritērijiem – patiesumu, lietojamību, konsekventumu un neitrālumu (Mārtinsone u. c., 2016, 103).

Ar datu un metožu triangulāciju pastiprinātā zinātniskā kvalitāte ļauj secināt, ka izstrādātā studiju programmu pastāvīgās pilnveides pieeja un tajā ietilpstošais studiju programmas veidols palīdz sistēmiski izveidot vai pilnveidot un īstenot studiju programmas, lai sniegtu iespēju studējošajiem attīstīt tūrisma nozarē nepieciešamo profesionālo kompetenci.

Studiju programmu vadītāju intervijās paustais viedoklis par studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieejas saturisko nozīmīgumu un sistēmisko pieeju ļauj secināt, ka:

- izveidotā pieeja ļauj veidot vai pilnveidot studiju programmas sistēmiski, strukturēti un secīgi;
- pieeja atspoguļo studiju programmas nepārtrauktas pilnveides nepieciešamību, konstatētās neatbilstības gadījumos pārskatot un aktualizējot nozarē nepieciešamās zināšanas, profesionālās un nodarbinātību veicinošās prasmes;
- studiju programmas veidola papildu elementi ir nozīmīgs aspekts daudzveidīgākai profesionālās kompetences attīstībai;
- visu iesaistīto pušu – augstskolas, studējošo un darba devēju – savstarpēji papildinoša līdzdalība studiju programmas veidola papildu elementu plānošanā un īstenošanā ir nozīmīga;
- studiju programmas monitorings un novērtējums ir būtiska SP pilnveides sastāvdaļa, kur objektīvākam novērtējumam vērtīgs ir visu iesaistīto pušu viedoklis, tajā skaitā – absolventu vērtējums.

Izstrādātais studiju programmas veidols pārbaudīts, intervējot darba devējus. Kopā tika intervēti 11 darba devēji – seši no izmitināšanas nozares uzņēmumiem, kas sniedz arī ēdināšanas pakalpojumus pārstāvjiem, viena intervija – ar ēdināšanas pakalpojumu sniegšanas uzņēmumu asociācijas vadītāju, četras intervijas – ar tūrisma aģentūru pārstāvjiem. Apkopojot pausto viedokli, var secināt, ka kopumā visu nozares sektoru darba devēji uzskata, ka nodarbinātību veicinošās prasmes ir ļoti būtiskas darbam nozarē un pozitīvi vērtē iespējas

studiju programmās papildus attīstīt profesionālo kompetenci un – jo īpaši – nodarbinātību veicinošās prasmes. Darba devēji uzsver komunikācijas nozīmi starp augstskolu un darba devēju, informējot un skaidrojot organizācijas par studiju programmas veidola papildu sastāvdaļās attīstāmo kompetenci. Nozares uzņēmumu vadītāji apstiprināja ieinteresētību darbiniekos, kas būtu papildus attīstījuši savu profesionālo kompetenci augstskolas organizētās aktivitātēs.

4.1. tabula

Zinātniskā stipruma kritēriju raksturojums

Zinātniskā stipruma kritēriji	Raksturojums
Patiesums (<i>truth-value</i>)	Kvantitatīvā pētījuma daļā iekšējo pamatotību (<i>validity</i>) raksturo izdarītie secinājumi, kas pamatojas: 1) izmantotajās gadījuma izlasēs (darba devēju ($N = 279$) un absolventu ($N = 277$) ar 95 % ticamību analizētajos datos (5 % kļūdas iespējamību); 2) dokumentu atlasē, izmantojot vienam mērķim izstrādātus un publiski pieejamus dokumentus ar pietiekamu informāciju gan apjoma, gan satura ziņā Kvalitatīvā pētījuma daļas ticamību raksturo izvēlēto ekspertu atlases kritēriji un veikto interviju neitralitāte
Lietojamība (<i>applicability</i>)	Ārējo pamatotību raksturo: 1) veikto aptauju izlases, ko veido Latvijas augstskolu absolventi un Latvijas tūrisma nozares darba devēji; 2) portālā www.cv.lv publicēto sludinājumu analīze; 3) Latvijas augstskolu studiju virzienā “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija” īstenoto studiju programmu izvērtējums; 4) Latvijas nacionālās akreditācijas ekspertu kopējo ziņojumu analīze Pārnesamību raksturo ekspertvērtējuma rezultāti, kas iegūti individuālās kvantitatīvi strukturētās intervijās ar studiju programmu direktoriem un intervijas ar darba devējiem
Konsekventums (<i>consistency</i>)	Noturīguma raksturojums pamatojas izglītības tradīcijās un normatīvajos aktos noteiktajā studiju programmu ilglaicībā un stabilitātē, kā arī darba tirgus salīdzinošā stabilitātē Uzticamību raksturo izmantoto pētījuma metožu pieraksts
Neitrālums (<i>neutrality</i>)	Raksturo: 1) iegūto datu objektīvisms: a) proporcionāla tūrisma nozares sektoru darba devēju izlase; b) Latvijas visu tūrisma nozares studiju programmu absolventu izlase; c) portāla sludinājumu atlase (vienreizēji sludinājumi gada griezumā); d) publiski pieejamo Latvijas augstskolu studiju virziena pašnovērtējumi; e) nacionālās akreditācijas ekspertu kopējie ziņojumi; 2) datu apstrādē izmantotās metodes Apstiprināmību raksturo datu un metožu triangulācija

Ekspertu un darba devēju viedoklis **apstiprina izvirzīto hipotēzi**: ja studiju programmas veidolā tiek iekļauti papildu elementi un tie tiek veidoti un attīstīti, izmantojot izstrādāto pastāvīgās pilnveides pieeju, tiek veicināta studējošo profesionālās kompetences daudzveidīga attīstība atbilstīgi tūrisma nozares darba tirgus prasībām.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Zinātniskās literatūras izpētes un empīriskā pētījuma rezultātā tika izdarīti vairāki **secinājumi**, kas apstiprina izvirzīto hipotēzi.

1. Kopš pagājušā gadsimta beigām būtiski pieaugusi termina **profesionālā kompetence** nozīme. Pastāv dažādi definējumi un interpretācijas. Izvērtējot gan zinātnieku, gan dažādu institūciju traktējumus, var secināt, ka ar to saprotot zināšanas, prasmes, kā arī attieksmi un vērtības, kas kopā ļauj efektīvi veikt konkrētu darbu. Turklāt tūrisma nozarē būtiski ir nodalīt profesionālās prasmes un nodarbinātību veicinošās prasmes.
2. Izpētot dažādu autoru pieejas zināšanu un prasmju traktējumam, kā arī abu šo terminu definīcijas, var secināt, ka pastāv ļoti liela dažādība, īpaši – prasmju definējumos un dalījumos. Zinātniskiem un praktiskiem mērķiem prasmes visbiežāk tiek dalītas divās grupās – **profesionālajās (speciālajās)** un **nodarbinātību veicinošajās** prasmēs.
3. **Nodarbinātību veicinošās prasmes** ir prasmes, kas nepieciešamas cilvēka nodarbināmībai un panākumu gūšanai darbā neatkarīgi no nozares vai uzņēmuma, to nozīmīgumu nosaka konkrētās nozares darba tirgus.
4. Zinātniskajā literatūrā pastāv divas pieejas studiju programmas definējumam – šaurākā, jeb tehniskākā un plašākā izpratne. Šaurākā izpratnē ar to tiek saprasts studiju kursu uzskaitījums, savukārt plašākā izpratnē tiek iekļauti arī studiju programmas studiju rezultāti, mācīšanas un novērtēšanas aspekti. Plašākas izpratnes studiju programmu apzīmēšanai tiek izmantots arī termins **studiju programmas veidols**.
5. Latvijas Republikas normatīvajos aktos nav definēts augstskolu studiju programmas jēdziens, līdz ar to pastāv jēdziena lietojuma interpretācija. Augstskolu likuma 55. pants ietver noteikumu kopumu, kas nosaka studiju programmu formu un saturu, taču nesniedz definējumu.
6. Pastāvot dažādām studiju programmu izpratnēm un atbilstošiem modeļiem, joprojām pasaulē visbiežāk izmantotā ir **rezultātos balstītā pieeja**. Tā paredz nepieciešamību studiju programmas tuvināt darba tirgus vajadzībām. Šīs pieejas pamatā ir **konstruktīvā sakārtošanas pieeja**, kas paredz sasaisti starp studiju programmai definētajiem sagaidāmajiem studiju rezultātiem un studējošo rezultātiem, absolvējot augstskolu.
7. Studējošo dalība studiju papildu aktivitātēs paaugstina viņu profesionālo kompetenci un tādējādi arī nodarbināmību. Praksē studiju papildu aktivitātes tiek īstenotas kā papildinājums formālajai studiju programmai.
8. Atbilstoši tūrisma nozares daudzveidībai Latvijas tūrisma nozares struktūrā iekļauto profesiju kartē ir 21 profesija, no kurām trīs ir atbilstošas Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras 6. līmenim, taču neviena profesija neatbilst 7. līmenim. Tajā pašā laikā tūrisma nozares kvalifikāciju struktūrā iekļauts gan 6., gan 7. kvalifikācijas līmeņa raksturojums. Savukārt studiju virzienā “Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija” ietilpstošās studiju programmas veidotas atbilstīgi četriem dažādiem profesiju standartiem, no kuriem divi neietilpst tūrisma nozares struktūrā iekļauto profesiju kartē. Vairākas studiju programmas veidotas, tām tieši neatbilstot nevienam profesiju standartam. Tas iezīmē pastāvošo neatbilstību starp nozari,

noteiktajām prasībām profesionālās studiju programmas veidošanai un reālo situāciju Latvijas tūrisma nozares augstākajā izglītībā.

9. Virknē valstu (Apvienotā Karaliste, Beļģija, Somija u. c.) pastāv nozares vai nozaru grupas sagaidāmo rezultātu vadlīnijas, taču ne profesijas standarts, atbilstoši kam augstskolas veido studiju programmas.
10. Veicot visaptverošu tūrisma nozares darba devēju prasību potenciālajam darbaspēkam izvērtējumu, analizējot 444 unikālus darba sludinājumus, ar 95 % varbūtību var apgalvot, ka darba tirgū vairāk tiek prasītas prasmes nevis zināšanas. Nodarbinātību veicinošās prasmes tiek prasītas vairāk nekā profesionālās prasmes.
11. Veicot Latvijā pirmo detalizēto tūrisma nozarē nepieciešamo nodarbinātību veicinošo prasmju nozīmīguma novērtējumu, redzams, ka to nozīmīgums starp nozares dažādiem sektoriem atšķiras 22 no analizētām 76 prasmēm. 71 % gadījumu būtiskas atšķirības starp tūrisma nozares sektoriem nav konstatētas. Tas nozīmē, ka to nozīmīgumu var attiecināt uz tūrisma nozari kopumā.
12. Latvijas augstskolu tūrisma nozares studiju programmas tikai daļēji atbilst nozares darba tirgus vajadzībām, ko apliecina studiju programmu mērķu un sagaidāmo rezultātu izvērtējums. Viens no iemesliem ir darba tirgus vajadzību neapzināšana un darba devēju neiesaistīšana studiju programmu veidošanā, uz ko norāda studiju programmu novērtējuma ekspertu kopējo ziņojumu analīze (nevienas augstskolas studiju programmu novērtējuma ziņojumā nav minēts, ka ir izstrādāta sistēma darba devēju viedokļa izzināšanai).
13. Aptauja atklāj, ka no visiem aptaujātajiem tūrisma nozares absolventiem 26,5 % strādā 6. LKI atbilstošos amatos. Savukārt nozarē kopā (amatos atbilstoši dažādiem LKI) strādā 69,9 % respondentu. Tas parāda studiju starpdisciplināro dabu, kā rezultātā absolventi veiksmīgi var strādāt arī citās nozarēs.
14. Mazāk nekā puse (48,2 %) aptaujāto absolventu uzskata, ka studijās apgūtās zināšanas un pilnveidotās prasmes ir pilnīgi pietiekamas profesionālajai darbībai. No visiem šobrīd nozarē strādājošajiem absolventiem, kas piedalījās aptaujā, 25 % uzskata, ka gūtās zināšanas un prasmes nav pietiekamas viņu darba pienākumu veikšanai.
15. Pirmo reizi veiktais tūrisma nozares studiju programmu absolventu nodarbinātību veicinošo prasmju veikspējas pašnovērtējums atklāj, ka viszemāk absolventi vērtē savas **prasmes runāt skaidri un tieši, pārliecināšanas prasmes, prasmes piemērot dažādas stratēģijas problēmu risināšanā un prasmi uzņemties atbildību.**
16. Latvijas augstākās izglītības tūrisma nozares studiju programmu absolventu pašnovērtējums un tūrisma nozares darba devēju viedoklis norāda uz neatbilstību starp darba devēju vajadzībām un augstskolu absolventiem piemītošām prasmēm. Redzams, ka vērtējums statistiski nozīmīgi atšķiras 71,6 % gadījumu. No 67 analizētām prasmēm 64 % gadījumu darba devēju nozīmīguma novērtējums ir augstāks, turpretim tikai piecas prasmes ir tādas, kur augstāku novērtējumu snieguši absolventi. Tas parāda neatbilstību starp nozares darba devēju vajadzībām un augstskolu absolventu reālajām prasmēm.

17. Ņemot vērā izglītības kā nemateriāla aktīva nozīmi, izstrādātā pieeja un tajā ietilpstošais studiju programmu veidols atspoguļo no augstskolas puses vadītu visaptverošu, nozarei nepieciešamo zināšanu, prasmju un kompetenču attīstības konceptu. Darba tirgus vajadzībām atbilstošas studiju programmas līdzās zinātnei un inovācijai veido augstākās izglītības iestāžu vērtību, ko savukārt nosaka visu iesaistīto pušu, tajā skaitā atbilstošās nozares, apmierinātība ar augstskolas produktu.
18. Izstrādāto studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieeju vērtē kā sistēmisku, pilnu studiju programmas īstenošanas ciklu aptverošu pieeju, kas veicina tūrisma nozarē nepieciešamās aktuālās profesionālās kompetences attīstību.
19. Ar triangulācijas metodi pārbaudītais studiju programmas veidols ļauj secināt, ka tūrisma nozares darba devēji pozitīvi vērtē papildu nodarbinātību veicinošo prasmju pilnveidi augstākās izglītības studiju programmās, norādot, ka tādējādi tiek paaugstināta absolventu konkurētspēja darba tirgū.

Pamatojoties uz teorētiskajām atziņām un veiktajiem secinājumiem, autore izstrādājusi **priekšlikumus**, kas iedalīti trīs daļās: 1) priekšlikumi tūrisma nozares augstākās izglītības attīstībai; 2) priekšlikumi studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieejas kontekstā; 3) priekšlikumi studiju programmas veidola kontekstā.

Priekšlikumi tūrisma nozares augstākās izglītības attīstībai

1. Lai mazinātu dažādo būtības traktējumu un veicinātu vienotu izpratni valsts mērogā, izglītības politikas veidotājiem definēt divus savstarpēji saistītus terminus augstākajā izglītībā – **studiju programma**, ar to saprotot mācību saturu veidojošās pamata sastāvdaļas – studiju kursu vai moduļu uzskaitījumu, prakses un valsts pārbaudījumu, un **studiju programmas veidols**, ar to saprotot koncepciju, kas ietver studiju mērķi, definētus sagaidāmos studiju rezultātus un to sasniegšanai nepieciešamās pamata un papildu sastāvdaļas.
2. Izvērtējot zinātniskajā literatūrā pausto viedokli un starptautisko institūciju dokumentos lietotos jēdzienus un to skaidrojumu, kā arī pamatojoties uz LZA Terminoloģijas komisijas vēstulē pausto, ieviest terminu latviešu valodā **nodarbinātību veicinošās prasmes**, ar ko apzīmē vispārējās prasmes, kas nepieciešamas cilvēka nodarbināmībai un panākumu gūšanai darbā neatkarīgi no nozares vai uzņēmuma.
3. Terminu angļu valodā *extracurriculum activities* latviešu valodā lietot nevis ar nozīmi “ārpus”, bet gan kā **studiju papildus aktivitātes**, kas daudz precīzāk izsaka tajā ietilpstošo aktivitāšu būtību.
4. Pamatojoties uz izstrādātajām pasaules, tajā skaitā Eiropas, augstākās izglītības attīstības vadlīnijām, apskatot vairākās Eiropas valstīs pastāvošo praksi un ņemot vērā tūrisma nozares daudzveidību, tiek ieteikts izvērtēt nepieciešamību un iespējas Latvijā tūrisma nozares studiju programmas veidot atbilstīgi nozares darba tirgū nepieciešamai profesionālai kompetencei. Tam nepieciešams veikt visaptverošu nozares vajadzību pētījumu, tajā ietverot nepieciešamo zināšanu, profesionālo prasmju

un nodarbinātību veicinošo prasmju izvērtējumu. Saistībā ar augstākās izglītības internacionalizāciju un darbaspēka kustību šādam novērtējumam būtu jābūt ne tikai nacionālā līmenī, bet arī kopējā Eiropas telpā. Līdz ar to tiek rekomendēts nozares sektoru profesionālajām organizācijām veikt visaptverošu nozarē kopumā un atsevišķos tās sektoros nepieciešamo zināšanu, profesionālo un nodarbinātību veicinošo prasmju apzināšanu.

5. Nozares sektoru profesionālajām organizācijām rosināt papildināt **Tūrisma nozares struktūrā iekļauto profesiju karti**, iekļaujot tajā 6. un 7. LKI līmenī esošas profesijas, tādējādi nodrošinot, ka Latvijas augstākās izglītības institūcijās tiek īstenotas tūrisma nozares studiju programmas atbilstoši nozares darba tirgus vajadzībām.

Priekšlikumi studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieejas kontekstā

Studiju programmu vadītājiem, veidojot jaunu studiju programmu vai pilnveidojot jau esošās, izmantot autores izstrādāto studiju programmas pastāvīgās pilnveides pieeju, katrā no blokiem sasniedzot noteiktos mērķus. Tam tūrisma nozares studiju programmas īstenojošās augstskolās vai to struktūrvienībās nepieciešams:

- a) noteikt, ka studiju programmu pilnveide ir pastāvīgi īstenojams process;
- b) izveidot veidu aktuālo darba tirgus vajadzību noskaidrošanai un izvērtēšanai AI kontekstā, kas ietver periodiskumu, atbildīgo amatpersonu vai struktūrvienību un nepieciešamo metodiku;
- c) izstrādāt studiju programmas veidolu, kas balstīts definētajos studiju rezultātos, tajā papildus jau esošajām studiju programmas pamata sastāvdaļām paredzot arī papildu sastāvdaļas un to īstenošanas nosacījumus;
- d) studiju programmas izveidē integrēt studiju programmas kā procesa pieejas elementu – studējošā līdzdalība studiju procesā. Tas paredz, ka studējošais ne tikai piedalās augstskolas veidotajā studiju procesā, bet arī pats veido aktivitātes vai piedalās citu organizāciju veidotajās aktivitātes;
- e) veikt regulāru monitoringu un studiju programmas atbilstības darba tirgus vajadzībām novērtēšanu. Tam nepieciešams izstrādāt metodiku un noteikt atbildīgās personas vai struktūrvienības;
- f) studiju programmas monitoringa metodikā ietvert absolventu nodarbinātību veicinošo prasmju pašnovērtējumu, kas ir būtisks novērtējumam, vai studiju programmas veidolā pietekami un atbilstoši iekļautas nodarbinātību veicinošo prasmju attīstības iespējas.

Priekšlikumi studiju programmas veidola kontekstā

Tūrisma nozares studiju programmas īstenojošām augstskolām vai to struktūrvienībām ieviest studiju programmas veidolu, papildus studiju programmas pamata komponentēm – studiju kursiem vai moduļiem, praksēm, valsts pārbaudījumam – dodot iespēju studējošajiem attīstīt profesionālo kompetenci studiju papildu aktivitātēs un nozares sadarbības programmas aktivitātēs.

Tam nepieciešams:

- 1) paredzēt resursus studiju papildu aktivitāšu un nozares sadarbības programmas aktivitāšu plānošanai, organizēšanai un īstenošanai;
- 2) pamatojoties uz izstrādāto studiju papildu aktivitāšu un nozares sadarbības programmas aktivitāšu plānošanas un īstenošanas shēmu, ieviest veidu studējošo dalības šajās aktivitātēs novērtēšanu. Iegūto novērtējumu pārvērst brīvās izvēles studiju kursa kredītpunktos jeb izsniegt dokumentu (sertifikātu), kas apliecina papildu un padziļināti attīstīto profesionālo kompetenci.
- 3) izstrādāt studiju papildu aktivitāšu un nozares sadarbības programmas aktivitāšu plānu studiju periodam, nosakot aktivitāšu grupas, definējot grupas studiju rezultātus un grupas vērtības koeficientu. Vienlaikus tiek noteikts minimālais iegūstamo punktu skaits programmā;
- 4) izstrādāt studiju papildu aktivitāšu un nozares sadarbības programmas aktivitāšu plānu studiju gadam, paredzot konkrētas aktivitātes katrā grupā;
- 5) izveidot sistēmu studējošā iegūto punktu uzskaiti;
- 6) par iespēju papildus attīstīt profesionālo kompetenci studiju programmas veidola papildu sastāvdaļās komunicēt visām iesaistītām pusēm, tādējādi palielinot izpratni par to nozīmīgumu un paaugstinot studējošo ieinteresētību;
- 7) veikt studējošo dalības studiju papildu aktivitātēs un nozares sadarbības programmas aktivitātēs monitoringu ilgākā laika posmā, lai novērtētu to lietderību. Monitoringā iekļaut gan absolventu, gan darba devēju vērtējumu.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Alfauzan, A. A. H., Tarchouna, N. (2017). The Role of an Aligned Curriculum Design in the Achievement of Learning Outcomes. *Journal of Education and e-Learning Research*, Vol. 4 Iss. 3, pp. 81–91.
2. Alsubaie, M. A. (2016). Curriculum Development: Teacher Involvement in Curriculum Development. *Journal of Education and Practice*, Vol. 7 Iss. 9, pp. 106–107.
3. Amunden, C., Wilson, M. (2012). Are we asking the right questions? A conceptual review of the educational development literature in higher education. *Review of Educational Research*, Vol. 82 Iss. 1, pp. 90–126.
4. Anohina-Naumeca, A. (2018). *Studentu struktūrzināšanu formatīvā vērtēšanu*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 298 lpp.
5. Arhipova, I., Bāliņa, S. (2006). *Statistika ekonomikā un biznesā*. Rīga: Datorzinību centrs, 362 lpp.
6. Azim, S., Gale, A., Lawlor-Wright, T., Kirkham, R., Khan, A., Alam, M. (2010). The Importance of Soft Skills in Complex Projects. *International Journal of Managing Projects in Business*, Vol. 3 Iss. 3, pp. 387–401.
7. Barrie, S., Hughes, C., Smith, C., Thomson, K. (2009). *The National Graduate Attributes Project: Integration and Assessment of Graduate Attributes in Curriculum* [online]. Australian Learning and Teaching Council, Australian Government Department of Education, Employment and Workplace Relations. [accessed 25 June 2018]. Available at: <https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A64684>.
8. Bath, D., Smith, C., Stein, S., Swann, R. (2004). Beyond Mapping and Embedding Graduate Attributes: Bringing Together Quality Assurance and Action Learning to Create a Validated and Living Curriculum, *Higher Education Research & Development*, Vol. 23 Iss. 3, pp. 313–328.
9. Becket, N., Kemp, P. (eds.) (2010). *Enhancing Graduate Employability in Business and Management, Hospitality, Leisure, Sport, Tourism*. Newbury: Threshold Press. 176 pp.
10. Beech, J., Simon, C. (2006). *The business of tourism management*. Essex: Prentice Hall/Financial Times. 577 pp.
11. Beigi, F. H., Keramati, M. R., Ahmadi, A. (2011). The Quality Curriculum Evaluation in Postgraduate Studies of Educational Management and Planning in the Public Universities of Tehran City. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 15, pp. 3723–3730.
12. Belli, G. (2008). Nonexperimental Quantitative Research in Lapan, S. D., Quartaroli, M. T. *Research Essentials: An Introduction to Designs and Practices*. pp. 59–77.
13. Biggam, J. (2001). Defining Knowledge: an Epistemological Foundation for Knowledge Management. *Proceedings of the 34th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS-34)*, Vol. 7, 7070 pp.
14. Biggs, J. (1999). What the Student Does: teaching for enhanced learning. *Higher Education Research & Development*, Vol. 18 Iss. 1, pp. 57–75.
15. Bikse, V., Rivža, B., Brence, I. (2013). Competitiveness and quality of higher education: graduates' evaluation, *Journal of Teacher Education for Sustainability*, Vol. 15 Iss. 2, pp. 52–66.

16. Bikse, V., Riemere, I. (2013). The Development of Entrepreneurial Competencies for Students of Mathematics and Science Subjects: the Latvian Experience. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 82, pp. 511–519.
17. Bobbitt, F. (1918). The Curriculum, *The School Review*, Vol 26 Iss. 10, pp. 790–791. In: Kelting-Gibson, L. (2006). Analysis of 100 Years of Curriculum Designs. *International Journal of Instruction*, Vol. 6 Iss. 1, pp. 39–55.
18. Bolisani, E., Bratianu, C. (2018). The elusive definition of knowledge. In Bolisani, E. & Bratianu, C. *Emergent knowledge strategies: Strategic thinking in knowledge management*. Springer International Publishing, pp. 1–22.
19. Brown, P., Hesketh, A. (2004). *The Mismanagement of Talent: Employability and Jobs in the Knowledge Economy*. New York: Oxford University Press. 278 pp.
20. Chmielewski-Raimondo, D. A., McKeown, W., Brooks, A. (2016). The Field as Our Classroom: Applications in a Business-related Setting. *Journal of Accounting Education*, Vol. 34, pp. 41–58.
21. Clark, G., Marsden, R., Whyatt, J. D., Thompson, L., Walker, M. (2015). It's Everything Else You Do...: Alumni Views on Extracurricular Activities and Employability. *Active Learning in Higher Education*, Vol. 16 Iss. 2, pp. 133–147.
22. Clegg, S., Stevenson, J., Willott, J. (2010). Staff Conceptions of Curricular and Extracurricular Activities in Higher Education. *The International Journal of Higher Education Research*, Vol. 59 Iss. 5, pp. 615–626.
23. Cranmer, S. (2006). Enhancing graduate employability: best intentions and mixed outcomes. *Studies in Higher Education*, Vol. 31 Iss. 2, pp. 169–184.
24. Creswell, J. W. (2005). *Educational Research. Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Pearson education, inc., 623 pp.
25. De Bruijn, T. (2016). *Assessment and Demonstration of Achieved Learning Outcomes: Recommendations and Good Practices*. NVAO. pp. 32.
26. Dhiman, M.C. (2012). Employers' Perceptions about Tourism Management Employability Skills. *An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, Vol. 23 Iss. 3, pp. 359–372.
27. Doniņa, A., Rozīte, M., Vinklere, D. (2018). Latvia. M.Vodenska (Ed.). *Hospitality and Tourism in Transition in Central and eastern Europe: A Comparative Analysis*. Cambridge Scholars Publishing. pp. 223–260.
28. EM (2020). Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm [tiešsaiste]. [skatīts 2020. gada 2. septembrī]. Pieejams: https://em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/dsp/EMzino_03062020-ar-pielikumiem.pdf.
29. *Employability skills for the future, Skills framework* (2002). Australia Department of Education, Science and Training, Australian Chamber of Commerce and Industry & Business Council of Australia, Department of Education, Science and Training [online]. [accessed 17 July 2015]. Available at: <https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A12484>.
30. *Extra Curricular Programme*. (b. d.). International School of Schaffhausen [online]. [accessed 24 May 2018]. Available at: <https://www.issh.ch/middle-years/extra-curricular-programm/>.

31. *Extra curriculum definition*. (n. d. a). In *Collins English dictionary.com*. [online]. [accessed 24 May 2018]. Available at: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/extracurricular>.
32. European Commission (2016). *Final Report. Mapping and performance check of the supply side of tourism education and training*. [online]. [accessed 29 June 2018]. Available at: https://ec.europa.eu/growth/content/eu-tourism-skills-mapping-and-performance-check-supply-side-tourism-education-and-training-0_en.
33. European Commission/EACEA/Eurydice (2018). *The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
34. Fajrianiiii, N., Arumsari, A., Rifati, M. (2018). *Knowledge of Knowledge And Science*. [online]. [accessed 11 June 2019]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/327765158_KNOWLEDGE_OF_KNOWLEDGE_AND_SCIENCE_KNOWLEDGE_Knowledge.
35. Gibson, C. B. (2016). Elaboration, generalization, Triangulation, and Interpretation: On Enhancing the value of Mixed Method Research. *Organizational research Methods*, Vol. 20, Iss. 2, pp. 193–223.
36. Goeldner, C. R., Ritchie, R. B. (2009). *Tourism: principles, practices, philosophies*. (12. ed.). Wiley, 544 p.
37. Hager, P., Holland, S. (2006). *Graduate attributes, learning and employability*. Dordrecht, Netherlands: Springer, 310 pp.
38. Harvey, L., Bowers-Brown, T. (2003). *The employability of graduates: cross-country comparisons. Learning by Comparison: International Experiences in Education and Training*. Selection of Papers. [online]. [accessed 11 July 2019]. Available at: <http://qualityresearchinternational.com/esecttools/relatedpubs/Crosscountrycomparisons.pdf>.
39. Haasler, S. R., (2013). Employability skills and the notion of ‘self’, *International Journal of Training and Development*. Vol. 17, Iss. 3, pp.
40. Hermann, K., Hannon, P., Cox, J., Ternouth, P. (2008). *Developing Entrepreneurial Graduates: Putting Entrepreneurship at the Centre of Higher Education*, National Endowment for Science. London, Technology and the Arts NESTA, the National Council for Graduate Entrepreneurship NGCE and the Council for industry and Higher Education CIHE.
41. Hesketh, A. (2003). *Employability in the Knowledge Economy: Living the Fulfilled Life or Policy Chimera*, Lanchester University Management School.
42. Hind, D., Moss, S., McKellan, S. (2007). Innovative Assessment Strategies for developing Employability Skills in the Tourism and Entertainment Management Curriculum at Leeds Metropolitan University. *Paper presented at the EuroCHRIE Conference 2017*. Leeds, UK: EuroCHRIE.
43. Hooley, T. (2014). *The Evidence Base on Lifelong Guidance*. Jyväskylä, Finland: European Lifelong Guidance Policy Network.
44. Houghton, W. (2004). *Engineering Subject Centre Guide: Learning and Teaching Theory for Engineering Academics*. The Higher Education Academy Engineering Subject Centre. [online]. [accessed 18 May 2018]. Available at: <https://www.heacademy.ac.uk/system/files/learning-teaching-theory.pdf>.

45. Howard, J. (2007). *Curriculum development*. Elon University: Centre for the Advancement of Teaching and Learning.
46. Young, M. (2008). *Bringing Knowledge Back in: from Social Constructivism to Social Realism in the Sociology of Education*. London and New York: Routledge, 237 pp.
47. Young, M. (2013). Overcoming the Crisis in Curriculum Theory: a Knowledge-based Approach, *Journal of Curriculum Studies*. Vol. 45 Iss. 2, pp. 101–118.
48. Young, M. (2014). Curriculum theory: what it is and why it is important. *Cadernos de Pesquisa*, Vol. 44, Iss. 151, pp. 190–202 [online]. [accessed 9 July 2019]. Available at: http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0100-15742014000100010&script=sci_arttext&tlng=en.
49. Young, M. (2015). Curriculum Theory and the Question of Knowledge: a Response to the Six Papers, *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 47, pp. 820–837.
50. Izglītības likums. Pieņemts 29.10.1998. *Latvijas Vēstnesis* 343/344, 17.11.1998.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 24, 24.12.1998.
51. IZM (2008). *Studiju programmas* [tiešsaite]. [Skatīts 2017. gada 10. janvārī]. Pieejams: <https://izm.gov.lv/lv/publikacijas-un-statistika/statistika-par-izglitibu/statistika-par-augstako-izglitibu>.
52. IZM (2018). *Studiju programmas*. [tiešsaite]. [Skatīts 2017. gada 10. janvārī]. Pieejams: <https://izm.gov.lv/lv/publikacijas-un-statistika/statistika-par-izglitibu/statistika-par-augstako-izglitibu>.
53. Jackson, D., Wilton, N. (2016). Developing Career Management Competencies Among Undergraduates and the Role of Work-integrated Learning. *Teaching in Higher Education*, Vol. 21, Iss. 3, pp. 266–86.
54. Jakobs, H. H. (1989). *Interdisciplinary Curriculum: Design and Implementation*. Alexandria, Va.: Association for Supervision and Curriculum Development. 99 p.
55. Jamjoom, Y. (2016). *A Global Perspective on Private Higher Education*. Elsevier Ltd. pp. 189–204.
56. Jonnaert, P., Masiotra, D., Barrette, J., Morel, D., Mane, Y. (2007). From competence in the curriculum to competence in action. *Prospects* Vol. 37, Iss. 2, pp. 187–203.
57. Judrups, J. (2017). *Mācību un kompetenču pārvaldības risinājuma izstrāde. Promocijas darbs*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības Universitāte. 203 lpp.
58. Kapur, R. (2018). *Formulation of Objectives in Curriculum Development* [online]. [accessed 9 July 2019]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/323694981_Formulation_of_Objectives_in_Curriculum_Development.
59. Kaufman, J., Gabler, J. (2004). Cultural Capital and the Extracurricular Activities of Girls and Boys in the College Attainment Process. *Poetics*, Vol. 32, Iss. 2, pp. 145–68.
60. Kelchen, R. (2015). *The Landscape of Competency-Based Education: Enrollments, Demographics, and Affordability*. American Enterprise Institute for Public Policy Research (AEI), Center on Higher Education Reform (CHER) [online]. [accessed 22 May 2018]. Available at: <https://eric.ed.gov/?q=price&ff1=pubReports+-+Evaluative&ff2=souAmerican+Enterprise+Institute+for+Public+Policy+Research&id=ED566651>.

61. Kilpatrick, W. H. (1918). The Project Method: The Use of the Purposeful Act in the Education Process. *Teachers College Record*, Vol. 19, pp. 319–335. In: Kelting-Gibson L. (2006). Analysis of 100 Years of Curriculum Designs. *International Journal of Instruction*, Vol. 6, Iss. 1, pp. 39–55.
62. Knight, P., Yorke, M. (2004). *Learning, Curriculum and Employability in Higher Education*. London Routledge Falmer. 241 pp.
63. Lapiņa, I., Sceulovs, D., Gaile-Sarkane, E., Nikitina, T. (2017). Contemporary Study Process for Enhancement of Employability in the Dynamic Environment. *Proceedings of the The 21st World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics (WMSCI 2017)*, 8.–11. July, 2017. Orlando: International Institute of Informatics and Systemics, Vol. 2. pp. 49–55.
64. Lapiņa, I., Caune, J., Gaile-Sarkane, E., Borkus, I., Ozoliņš, M. (2015). Development of Managers Competence Model in Dynamic Environment, In: *Proceedings of the 19th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics (WMSCI 2015)*. Vol. 2, Orlando: International Institute of Informatics and Systemics, 2015, pp. 219–224.
65. Lattuca, L. R., Stark, J. S. (2009). *Shaping the College Curriculum: Academic Plans in Context*. John Wiley & Sons, 400 p.
66. Lau, H. H., Hsu, H. Y., Acosta, S., Hsu, T. L. (2014). Impact of Participation in Extra-curricular Activities During College on Graduate Employability: an Empirical Study of Graduates of Taiwanese Business Schools. *Educational Studies*, Vol. 40, Iss. 1, pp. 26–47.
67. Lew, A., Hall, M., Williams, A. M. (2005). *A Companion to Tourism*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 642 pp.
68. Līce, A. (2019). *Profesionālās izglītības absolventu nodarbinātības veicināšanas vadīšana Latvijā. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 178 lpp.
69. Lūka, I. (2015). Enhancing employability skills for tourism and hospitality industry employees in Europe. *Journal of Turība University Acta Prosperitatis*. Vol. 6, pp. 75–94.
70. Markie, P. (2017). Rationalism vs. Empiricism, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 ed.), Edward N. Zalta (ed.) [online]. [accessed 7 July 2019]. Available at: <https://plato.stanford.edu/entries/rationalism-empiricism/>.
71. Mārtinsone, K., Pipere, A., Kamerāde D. (2016). *Pētniecība. Teorija un prakse*. Rīga: RAKA, 546 lpp.
72. *Merriam-Webster dictionary*, (2019). Online dictionary. [online]. [accessed 6 March 2019]. Available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/skill>.
73. Minocha, S., Hristov, D., & Reynolds, M. (2017). From Graduate Employability to Employment: Policy and Practice in UK Higher Education. *International Journal of Training and Development*, Vol. 21, Iss. 3, pp. 235–248.
74. Moore, R. (2004). Responding to Market and Society: Curriculum Challenges in a Business School. In: *Curriculum Responsiveness: Case Studies in Higher Education*. Pretoria: SAUVCA. pp. 217–236.
75. Morcke, A. M., Dornan, T., Eika, B. (2013). Outcome (competency) based education: an exploration of its origins, theoretical basis, and empirical evidence. *Adv in Health Sci Educ*, Vol. 18, pp. 851–863.

76. Mulder, M. (2014). Conceptions of Professional Competence. In: Billett, S., Harteis, C., Gruber, H. (Eds). *International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning*. Dordrecht: Springer, pp. 107–137.
77. Munar, M. (2007). Is Bologna Process Globalizing Tourism Education? *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, Vol. 6, Iss. 2, pp. 68–82.
78. Neary, M. (2003). *Curriculum concepts and research*. In: *Curriculum studies in postcompulsory and adult education: A teacher's and student teacher's study guide*. Cheltenham: Nelson Thornes Ltd, pp. 33–56.
79. Nonaka, I., Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamicsof Innovation*. New York: Oxford University Press, 284 pp.
80. Ņikitina, T., Lapiņa, I. (2018). The concept of manager: critical analysis and competencies required, *10th International Scientific Conference "Business and Management 2018"*.
81. O'Neill, G. (2010). *Programme design. Overview of curriculum models* [online]. UCD teaching and learning. [accessed 10 June 2019]. Available at: <https://www.ucd.ie/t4cms/UCDTLP00631.pdf>.
82. OECD (2016). *Global Competency for an Inclusive World*. [online]. [accessed 20 September 2017]. Available at: <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/Global-competency-for-an-inclusive-world.pdf>.
83. Oganisjana, K. (2010). *Studentu uzņēmības veicināšana studiju procesā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte. 162 lpp.
84. Olibie, E. I., Madumere, I. (2015). Curriculum enrichment for 21st century skills: a case for artsbased extra-curricular activities for students. *International Journal of Recent Scientific Research*, Vol. 6 Iss. 6, pp. 4850–4856.
85. Ornstein A., Hunkins, F. (2004). *Curriculum foundations, principles and Iss.s*. (3rd ed). Boston: Allyn and Bacon, pp. 416.
86. Ornstein, A., Hunkins, F. (2009). *Curriculum Design. In Curriculum: Foundations, Principles and Iss.s (5th Ed.)*, Boston, MA: Pearson/Allyn and Bacon, pp. 181–206.
87. Ornstein, A., Hunkins, F. (2018). *Curriculum: foundations, principles, and Iss.s*. Harlow, England: Pearson Education Limited, 384 pp.
88. *Oxford Learner's Dictionary* (2019). Online dictionary. [online]. [accessed 6 September 2019]. Available at: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/development?q=development>.
89. Pauna, D. (2001). *Vadīšanas profesionālās kompetences veidošanās studentiem Rīgas ekonomikas augstskolā*. Promocijas darbs, Rīga: Latvijas Universitāte, 162 lpp.
90. Petkute, R. (2016). The Changing Conception of the University Curriculum Knowledge in the European Higher Education Area: From Knowledge to Competence. *Psihology, Educology* Vol. 24, Iss. 1, pp. 23–31.
91. Pool, L. D., Sewell, P. (2007). The Key to Employability: Developing a Practical Model of Graduate Employability. *Education + Training*, Vol. 49, Iss. 4, pp. 277–289.

92. Psifidou, I. (2009). Innovation in school curriculum: the shift to learning outcomes. *Bulgārijas salīdzinošās izglītības asociācijas organizētās 7.starptautiskās zinātniskās konferences "Comparative Education and Teacher Training" Rakstu krājums*, 7. Sofija: Bureau for Educational Services, 183.–188. lpp.
93. Rae, D. (2008). Riding out of the Storm: graduates, enterprise and careers in turbulent economic time. *Education and Training*, Vol. 50, pp. 748–763.
94. Rainsbury, E., Hodges, D. L., Burchell, N., Lay, M. C. (2002). Ranking workplace competencies: Student and graduate perceptions. *Asia-Pacific Journal of Cooperative Education*, Vol. 3, Iss. 2, pp. 9–18.
95. Rakovska, N., Pavlin, S., Melink, M., Rataj, S., Osojnik, M., Varghese, G., Verger, R., Siman, E., Bak, M. (2014). Assessment of cooperation between higher education institutions and employers in Europe [online]. [Accessed on July 23, 2020]. Available at https://pdfs.semanticscholar.org/73dd/b046cbe652e63a836cce91ec2cb9430c53b4.pdf?_ga=2.36523624.999784783.1600756828-1680098558.1596186903.
96. Rauhvargers, A. (2010). Achieving Bologna Goals: Where Does Europe Stand Ahead of 2010. *Journal of Studies in International Education*, Vol. 14 Iss. 1, pp. 4–24.
97. Saunders, M., Lewis, P., Thornhill, A. (2009). *Research Methods for Business Students*. 6 edition. Harlow: Financial Times Prentice Hall, 728 pp.
98. Sessums, C.D. (2016). *What is OBE? | Unboxing Outcomes-based Education* [online] [accessed 1 June 2019]. Available at: <https://www.d2l.com/blog/what-is-obe/>.
99. Sheldon, P., Fesenmaier, D., Woeber, K., Cooper, C., Antonioli, M. (2008). Tourism Education Futures, 2010–2030: Building the Capacity to Lead, *Journal of Teaching in Travel & Tourism*. Vol. 7 Iss. 3, pp. 61–68.
100. SIA "RAIT Custom Research Baltic" (2019). *Ziņojums "Darba tirgus īstermiņa prognoze 2018.gadam: darba devēju aptauja."* [tiešsaite]. [Skatīts 2019. gada 22. jūnijā] Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6&mid=465>.
101. Sisson, L. G., Adams, A. R. (2013). Essential Hospitality Management Competencies: The Importance of Soft Skills, *Journal of Hospitality & Tourism Education*, Vol. 25 Iss. 3, pp. 131–145.
102. Smith, G., Cooper, C. (2000). Competitive Approaches to Tourism and Hospitality Curriculum Design. *Journal of Travel Research*, 39, pp. 90–95.
103. Sng, B.B. (2008). Surface or Deep Change? How is a Curriculum Change Implemented at Ground Level? *International Journal of Educational Management*, Vol. 22, Iss. 1, pp. 90–106.
104. Stuart, M., Lido, C., Morgan, J., Soloman, L., May, S. (2011). The Impact of Engagement with Extracurricular Activities on the Student Experience and Graduate Outcomes for Widening Participation Populations. *Active Learning in Higher Education*, Vol. 12 Iss. 3, pp. 203–215.
105. Sturgis, C. (2018). *Levers and Logic Models: A Framework to Guide Research and Design of High-Quality Competency-Based Education Systems*. [online]. [accessed 22 May 2018]. Available at: <https://www.competencyworks.org/resources/levers-and-logic-models-a-framework-to-guide-research-and-design-of-high-quality-competency-based-education-systems/>.

106. Suñé, L. S. V. S., Urquiza, R. A. (2016). Compared education study: curriculum design for the development of competences (Tiradentes University – University of Deusto). *Tuning Journal for Higher Education*, Vol. 3, Iss. 2, pp. 319–346.
107. Tam, M. (2014). Outcomes-based approach to quality assessment and curriculum improvement in higher education. *Quality Assurance In Education*, Vol. 22, Iss. 2, pp. 158–168.
108. Tashakkori, A. Teddlie, C. (2003). *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioural Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
109. Thompson, L. J., Clark, G., Walker, M., Whyatt, J. D. (2013). It's just like an extra string to your bow: Exploring Higher Education Students' Perceptions and Experiences of Extracurricular Activity and Employability. *Active Learning in Higher Education*, Vol. 14 Iss. 2, pp. 135–147.
110. Trencher, G., Yarime, M., McCormick, K., Doll, C., Kraines, S., Kharrazi, A. (2014). Beyond the Third Mission: Exploring the Emerging University Function of Co-creation for Sustainability. *Science and Public Policy*, Vol. 41, Iss. 2, pp. 151–179.
111. Tucker, M. S. (2011). *Standing on the Shoulders of Giants. An American Agenda for Education Reform*. Washington DC, National Center on Education and the Economy.
112. Tūrisma likums. Pieņemts 17.09.1998. *Latvijas Vēstnesis* 287 (1348), 07.10.1998.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 21, 05.11.1998.
113. *University of Bradford Curriculum Framework*, (2012) [online].[accessed 22 May 2017]. Available at: <https://www.bradford.ac.uk/educational-development/media/academicdevelopment/documents/curriculum-framework.pdf>.
114. University of Kent, (2018). *Careers Employability Award* [online].[accessed 22 April 2017]. Available at: www.kent.ac.uk/careers/moodle.htm.
115. Vanpatten, B., Benati, A. G. (2010). *Key terms in second language acquisition*. New York: Continuum International Publishing Group, 184 pp.
116. Veliverronena, L., Grīnfelds, I. (2018). Higher education in tourism from the perspective of the Latvian tourism industry. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. Vol. 1, pp. 580–589.
117. VISC (2007). *Profesiju standartu izstrādes metodika* [tiešsaiste]. [Skatīts 2019. gada 12. septembrī]. https://visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/metmat/02_profesiju_standarti.pdf.
118. Wang, J., Ayres, H., Huyton, J. (2009). Job Ready Graduates: A Tourism Industry Perspective. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. Vol. 16 Iss. 1, pp. 62–72.
119. Wheelahan, L. (2010). *Why Knowledge Matters in Curriculum: a Social Realist Argument*. London, New York: Routledge, 208 pp.
120. Wheelahan, L. (2015). Not just Skills: what a Focus on Knowledge Means for Vocational Education, *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 47, pp. 750–762.
121. Wilson, T. (2012). A Review of Business–University Collaboration. Higher Education Funding Council for England & University of Hertfordshire [online]. [Accessed 19 August 2020]. Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/32383/12-610-wilson-review-business-university-collaboration.pdf.

122. World Data Atlas (2020). Travel & Tourism Direct Contribution to GDP [online]. [Accessed 10 September 2020]. Available at <https://knoema.com/atlas/Latvia/topics/Tourism>.
123. WTTC (2017). *Travel & Tourism Economic Impact 2017 World* [online]. [Accessed 12 September 2018]. Available at <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2017/world2017.pdf>.
124. WTTC (2019a). *Travel & Tourism continues strong growth above global GDP* [online]. [Accessed 02 March 2020]. Available at <https://www.wttc.org/about/media-centre/press-releases/press-releases/2019/travel-tourism-continues-strong-growth-above-global-gdp/>.
125. WTTC (2019c) *Direct contribution to GDP (Latvia+ World+ Other Europe)* [online]. [Accessed 12 May 2019]. Available at: <https://tool.wttc.org/>.
126. WTTC (2020). *Economic Impact Reports* [online]. [Accessed 1 July 2020]. Available at: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>.
127. Zehrer, A., Mössenlechner, C. (2009). Key Competences of Tourism Graduates – the Employers' Point of View. *Journal of Teaching in Travel and Tourism*, Vol. 9 Iss. 3–4, pp. 266–287.
128. Zvanguzhinova, M. (2017). *Studentu – topošo profesionālās izglītības pedagogu profesionālās kompetences veidošanās Kazahstānas augstākajā izglītībā*. Promocijas darbs. Rēzekne: Rēzeknes Universitāte, 256. lpp.